

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

«Затверджено»

Голова приймальної комісії
Волинського національного
університету імені Лесі Українки

Анатолій ЦЬОСЬ
« 11 » травня 2021 р.

**ПРОГРАМА
ВСТУПНОГО ІСПИТУ ДО АСПІРАНТУРИ
ДЛЯ ВСТУПУ НА НАВЧАННЯ НА ОСНОВІ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ
МАГІСТРА (ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНОГО РІВНЯ
СПЕЦІАЛІСТА)
ДЛЯ ЗДОБУТТЯ СТУПЕНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ (PhD)
ГАЛУЗІ ЗНАНЬ 05 СОЦІАЛЬНІ ТА ПОВЕДІНКОВІ НАУКИ
ЗІ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ПСИХОЛОГІЯ
(освітньо-наукова програма «Психологія особистості: генеза,
здоров'я, безпека»)**

Вступ

В основу програми покладено розділи дисциплін загальної, вікової, соціальної, педагогічної, експериментальної психології та психодіагностики, необхідні абітурієнтам до аспірантури за спеціальністю 053 «Психологія» ОНП «Психологія особистості: генеза, здоров'я, безпека».

Програма розроблена робочою групою факультету психології та соціології Волинського національного університету імені Лесі Українки зі складових компонентів державних стандартів вищої освіти спеціальності 053 «Психологія» освітньо-наукових рівнів «Бакалавр» і «Магістр» і відображає основні методологічні підходи, дослідницькі методи та встановлені емпіричні закономірності, напрацьовані у вітчизняній і зарубіжній психології.

РОЗДІЛ I. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ.

1. Предмет загальної психології та основні методологічні проблеми

Предмет загальної психології і основні підходи до його розуміння. Дуалізм психології. Місце психології серед природничих і гуманітарних дисциплін. Психіка та свідомість. Методологічні проблеми дослідження психіки. Зв'язок психології з іншими науками. Галузі психології та їх прикладна значущість.

Становлення науково-емпіричних методів дослідження психічних явищ. Вимоги та об'єктивні критерії використання методів у психологічних дослідженнях. Критерії класифікації методів психології. Теоретичні методи дослідження і їх значення в сучасній психології. Самоспостереження та спостереження і їх організація. Методи опитування. Психологічні тести, їх класифікація. Переваги і недоліки окремих методів дослідження.

Поняття про експеримент та його види. Залежна і незалежна змінна. Значення експериментальних досліджень в дослідженні причинно-наслідкових закономірностей. Проективні методи. Метод структурного аналізу, експериментально-генетичний та експериментально-патологічний методи. Психолінгвістичні методи дослідження.

Математично-статистичні методи в психології і їх роль в формуванні об'єктивної психології. Проблеми математично-статистичного підходу до оцінки психічних явищ.

Поняття наукової парадигми та їх види на сучасному етапі розвитку наукової думки. Персоналістичний напрям у психології. Психіка та вища нервова діяльність. Біхевіоризм. Гештальтпсихологія. Структурна психологія. Психоаналіз. Психологія установки. Когнітивний напрям психології. Гуманістична психологія. Причини мультипарадигмальності сучасної психології і їх інтерпретація.

2. Розвиток психіки та свідомості

Предмет порівняльної психології. Виникнення та розвиток порівняльної психології. Основні методи емпіричних досліджень в порівняльній психології.

Основні положення історико-еволюційного підходу до розуміння людини, як носія вищої форми психічного відображення. Методологічні і гносеологічні труднощі в розумінні і дослідженні феномену свідомості. Людина у біосферному та ноосферному розумінні. Погляди Вернадського і їх вплив на розвиток сучасних наук про людину.

Елементарні форми психіки у найпростіших. Таксиси і тропізми. Інстинктивна поведінка тварин. Види рефлекторної поведінки. Особливості організації безумовного рефлексу. Вчення Павлова про безумовний рефлекс. Оперантна поведінка тварин. Научіння як наріжна категорія біхевіористичного підходу в порівняльній психології.

Індивідуально-мінлива поведінка тварин. Інтелектуальна поведінка тварин. Етологічний підхід в дослідженні інтелектуальної поведінки тварин. Інтелектуальна поведінка приматів. Сигнальні системи в тварин.

Особливості пренатального розвитку організму. Основні фізіологічні реакції живого організму. Особливості постнатального розвитку поведінки тварин. Особливості постнатального розвитку в окремих видів тварин. Групова взаємодія в тваринному світі. Стратегії розмноження і їх зв'язок з системною організацією психіки тварин.

Елементарна сенсорна психіка. Проблема критерію відділення елементарних психічних проявів від інших процесів в живій природі. Перцептивна психіка і її значення в життєдіяльності тварин. Перцепція у різних видів. Проблема еволюції видів.

Передумови виникнення свідомості. Роль соціальних факторів в формуванні і розвитку форм свідомості. Історичний розвиток людської свідомості. Значення мови для формування психічних процесів людини. Мова як друга сигнальна система.

3. Психологічний аналіз особистості та діяльності.

Поняття про особистість. Активність особистості та її джерела. Розвиток та виховання особистості. Життєвий шлях особистості. Психологічні підходи до дослідження особистості. Психологічні теорії особистості і їх основні компоненти.

Пізнавальна сфера як основа формування внутрішньої картини світу. Відчуття та сприймання - подібність і відмінність. Пам'ять як психічний процес і механізм. Мислення. Інтелект. Теоретичні підходи до розуміння категорії інтелекту. Оцінка інтелекту.

Поняття про мову та її функції. Фізіологічні механізми мовної діяльності. Мисленнево-мовленнева діяльність індивіда. Види мовлення. Соціальний характер формування мовної функції. мова як показник і критерій інтелектуального розвитку. місце і роль досліджень мови в сучасній психології.

Поняття про емоції та почуття. Фізіологічні механізми емоцій та почуттів. Основні підходи до розуміння ролі емоційного відображення. Форми переживань, емоцій та почуттів. Вищі почуття. Види любові. Емоції і прояви почуттів в різному культурно-історичному контексті.

Потреби, мотиви, мотивація як категорії наукової психології. Мотивація у структурі особистості. Вітчизняні та зарубіжні теорії мотивації. Мотивація і мотивування. Поняття про волю. Аналіз вольової дії. Психофізична природа вольового акту . інтенціональний підхід до розуміння діяльності. Психологія вчинку.

Поняття про діяльність. Ціль та мотиви діяльності. Психологічна структура діяльності. Види діяльності. Творчість як специфічний вид діяльності. Креативність як характеристика особистості. Основні підходи до розуміння креативності.

Поняття про темперамент, підходи до його вивчення. Темперамент як психодинамічна основа організації діяльності людини. Типологічний підхід до темпераменту. теорії темпераменту.

Поняття про здібності та їх структуру. Види здібностей. Генетичні і соціальні детермінанти здібностей і процесу їх розвитку.

4. Відчуття і сприймання.

Категорія відчуття в психології. Сенсорні процеси і сенсорний образ. Значення сенсорних процесів життєдіяльності людини. Сенсорна депривація. Фізіологічна основа відчуття. Рефлекторне кільце. Поняття аналізатора в психології. Будова аналізатора.

Види відчуттів. Критерії поділу відчуттів на види. Екстероцептивні, інтероцептивні, пропріоцептивні відчуття. Контактні і дистантні відчуття.

Зорові відчуття. Фізичні характеристики світла і будова ока. Рецептори світла і механізми кольорового зору. Подвійна теорія і механізми кольорового зору. Слухові відчуття. Фізичні характеристики звуку і будова органів слуху. Механізми виникнення слухового відчуття. Теорії слухового відчуття - локалізаційна (місцезнаходження) і часова (частотна). Нюхові і смакові відчуття. Шкірні відчуття: тактильні, дотику, температурні, больові. Кінестетичні, статичні, органічні відчуття.

Психофізика як розділ психології відчуттів. Психофізичні характеристики відчуттів. Пороги відчуттів: нижній, верхній, диференціальний. Психофізичні закони Бугера-Вебера, Фехнера, Стівенса. Сигнал-детекторна теорія і частотна інтерпретація порогів відчуття. Практичне значення психофізичних досліджень.

Загальна характеристика сприймання. Перцептивний образ і перцептивні процеси. Суб'єктивність сприймання. Апперцепція. Види сприймання. Симультанне і сукцесивне сприймання. Механізми сприймання часу, простору і руху.

Основні властивості сприймання: предметність, осмисленість, узагальненість, константність, вибірковість. Індивідуальні характеристики сприймання. об'єм, швидкість, точність, повнота. Закономірності сприймання і гештальтпсихологія. Фактори подібності, близькості, замкнутості, групування без остачі в зоровому сприйманні. Ілюзії сприймання і їх природа. Методи діагностики перцептивних здібностей.

5. Увага і пам'ять.

Природа, прояви і функції уваги. Вибірковість (селективність) уваги. Контролюючо-регулятивна функція уваги. Нейрофізіологічні основи уваги. Принцип доміанти в роботі мозку. Роль ретикулярної формації (сітчатого утвору), нейронів-детекторів новизни, лобових ділянок мозку.

Види уваги. Мимовільна, довільна, післядовільна увага. Зовнішня і внутрішня увага. Властивості індивідуальної уваги: концентрація, стійкість, переключення, обсяг, розподіл

Експериментальні дослідження уваги: історія і методи. Моделі селективної уваги: модель з фільтрацією Бродбента; модель ділителя Трейсман; модель доречності Нормана. Модель уваги як передбачення (Найссер-Хохберг) Методи психодіагностики уваги

Загальна характеристика пам'яті. Пам'ять в життєдіяльності людини. Ранні теорії пам'яті в асоціаністській психології. Експериментальні дослідження пам'яті Еббінгауза, Бартлетта. Дослідження пам'яті в когнітивній психології.

Види пам'яті і критерії її поділу на види. Види пам'яті за змістом, за тривалістю збереження інформації. Психологічна характеристика короткочасної пам'яті. Сенсорна пам'ять. Оперативна пам'ять. Об'єм короткочасної пам'яті. Психологічні особливості довготривалої пам'яті. Семантична і епізодична пам'ять. Когнітивні моделі структури тривалої пам'яті. Експериментальні дослідження структури тривалої пам'яті.

Загальна характеристика мнемічних процесів. Запам'ятовування. Мнемічні операції і прийоми. Метод локусів. Збереження інформації в пам'яті. Забування. Проактивне і ретроактивне гальмування. Відтворення інформації. Ефекти краю при відтворенні інформації.

6. Мислення і мова.

Загальна характеристика категорії мислення. Узагальненість і опосередкованість процесу мислення. Функції мислення: розуміння, розв'язання проблем і задач, цілеутворення, рефлексія. Психологічний аналіз процесу розв'язання задач. Змістовна сторона мислення. Дослідження формування понять. Функціонально-операційна сторона мислення. Мисленнєві операції: аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення, порівняння. Індуктивне і дедуктивне судження. Цільово-мотиваційна сторона мислення. Антиципація. Проблемна ситуація як мотив мисленнєвої діяльності.

Види мислення і критерії його класифікації. Наочно-дійове, наочно-образне, і словесно-логічне мислення. Теоретичне і практичне, репродуктивне і творче, конвергентне і дивергентне, наукове, технічне, художнє мислення. Індивідуальні відмінності в мисленні людей.

Природа інтелекту. Розвиток поглядів на природу інтелекту. Сучасні підходи до розуміння інтелекту. Основні підходи до структури інтелекту. Факторний підхід. Модель Ч.Спірмена. Фактори G і S. Модель Л.Терстоуна. Інтелект і первинні здібності. Фактори інтелектуального розвитку. Біологічні і соціальні складові інтелекту. Інтелект А і інтелект В. Співвідношення між ними. Генетичні і інші вроджені фактори інтелекту. Соціальні фактори.

Мова і мовлення як психічні процеси. Види мовлення. Мова і спілкування. Мова як друга сигнальна система. Зв'язок мови і мислення. Розуміння мови. Розвиток мови. Дослідження мовних можливостей тварин.

Лінгвістична структура мови. Фонеми, морфеми, граматики і синтаксис. Психолінгвістичні концепції і дослідження. Теорії значень слів. Побудова фраз і речень.

7. Проблеми мотиву та мотивації у психологічних дослідженнях.

Поняття мотиву і мотивації. Мотивація як система факторів, які детермінують поведінку людини і як характеристика процесу, який стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Мотивація як сукупність особистісних (стійких) та ситуативних (динамічних) факторів. Основні проблеми мотиваційного психологічного пояснення людських вчинків. Співвідношення диспозицій (мотивів), потреб і цілей. Потреба як спонука до активності. Мотив як «опредмечена» потреба. Прояв мотиву як причини, яка визначає вибір напряму поведінки.

Загальна будова мотиваційної сфери людини. Основні параметри, за якими оцінюється ступінь розвиненості мотиваційної сфери: ширина, гнучкість, ієрархізованість. Інтереси, задачі, бажання, наміри як мотиваційні диспозиції.

Проблема класифікації мотивів у психологічних дослідженнях мотивації. Відсутність єдиного принципу класифікації. Виділення груп мотивів В.Хеннінгом, Л.Божович. Внутрішні (пов'язані з процесом та змістом діяльності) та зовнішні (соціальні та вузькоособистісні) мотиви. Мотив самоствердження. Мотив ідентифікації з іншою людиною. Мотив влади, його прояви. Індивідуальні відмінності в мотивації влади. Процесуально-змістовні мотиви. Мотив саморозвитку. Мотив досягнення. Фактори, які визначають рівень мотивації досягнення. Просоціальні (суспільно-значущі) мотиви. Альтруїзм і емпатія як мотиви. Мотив афіліації.

Динамічний і структурний (змістовий) аспект мотивації. Співвідношення процесуального і результативного компонентів мотивації. Негативна мотивація. Мотивація агресивності і фрустрація.

Мотивація та мотивування. Мотивування як раціональне пояснення суб'єктом причин своїх дій. Мотив і мотивування. Відображення мотивуванням справжніх мотивів діяльності (частковий збіг мотиву і мотивування). Зв'язок мотивування з психологічним захистом особистості. Усвідомлені і неусвідомлені мотиви. Мотивування як одна із форм усвідомлення мотивів.

Особистісний сенс і сенсоутворюючі мотиви. Мотиви-стимули. Місце сенсоутворюючих мотивів у загальній ієрархії мотивів. Домотиваційне утворення («знаний мотив») як стадія розвитку мотиву. Перетворення «знаного мотиву» у реально діючий. Потенційні мотиви. Мотиваційне зміщення як психічний механізм розвитку мотивації.

Мета як результат діяльності. Етапи досягнення мети. Перспектива. Цілеутворення (цілепокладання). Зовнішні та внутрішні цілі. Психологічні особливості зовнішньої та внутрішньої мотивації.

Неузгодженість, новизна і несподівані зміни як фактори внутрішньої мотивації. Самоствердження як принцип внутрішньої мотивації. Вплив на внутрішню мотивацію зовнішнього підкріплення. Ослаблення внутрішньої мотивації під впливом зовнішнього підкріплення. Збільшення внутрішньої мотивації після відміни зовнішнього підкріплення. Перетворення зовнішніх вимог у внутрішні цілі. Усвідомлення цілей.

Перші мотиваційні пояснення поведінки людини і тварин. Виникнення основних напрямів дослідження мотивації в кінці ХІХ століття під впливом теорії еволюції Ч.Дарвіна. Теорія інстинктів та біологічних потреб У.Макдауголла. Психоаналітична теорія мотивації та психологічного захисту особистості. Біхевіористична концепція мотивації (Е.Толмен, К.Халл). Гуманістичні теорії мотиваційної сфери особистості. Класифікація людських потреб за Г.Марреєм та А.Маслоу. Сучасні напрями в дослідженнях мотивації поведінки людини. Когнітивні теорії мотивації. Поняття і теорія когнітивного дисонансу Л.Фестінгера. Локус контролю Ю.Роттера. Теорія мотивації досягнення успіху в різноманітних видах діяльності (Д.Мак-Клелланд, Д.Аткінсон, Х.Хекхаузен). Динамічна теорія особистості Курта Левіна. Поняття «психологічне поле» і «життєвий простір». Валентність і психологічне поле. «Польова» поведінка. Інструментальна дія та її місце в сучасних теоріях мотивації (В.Вроом).

8. Психологічні механізми мотивації поведінки та діяльності людини

Структурні компоненти мотивації досягнення. Категорії мотивації досягнення. Теоретичні концепції розвитку мотивації досягнення. Мотивація і мотив досягнення. Дві протилежні мотиваційні тенденції: прагнення до успіху та уникнення невдачі (Д.Аткінсон, Д.Мак-Клелланд). Потреба в досягненні й успіху. Очікування успіху (суб'єктивна ймовірність досягнення успіху). Вплив значущості (привабливості) успіху на силу мотивації досягнення (прагнення до успіху). Цілеспрямованість і наполегливість як фактори мотивації досягнення. Дозування труднощів і мотивація досягнення. Мотиваційна саморегуляція.

Залежність рівня досягнень від сили мотивації. Оптимізм мотивації. Закон Ерікса-Додсона встановлення залежності якості (продуктивності) виконання діяльності від інтенсивності (рівня) мотивації. Залежність сили мотивації досягнення від складності завдань. Фактори, які визначають вплив сили мотивації на ефективність виконання завдань: особистісні (суб'єктивна оцінка ймовірності успіху), ситуативні (привабливість зовнішніх і внутрішніх наслідків успіху і невдачі).

Особистісна причинність як мотиваційний фактор. Теорія Роберта де Чармса. Поняття «джерело» та «пішак» як відчуття особистісної причинності. Внутрішнє самосприйняття особистості. Внутрішній і зовнішній локус контролю Дж. Роттера. Фактори, які підвищують та знижують переживання особистісної причинності: вимоги оточення, зовнішній тиск, покарання, призи і нагороди, нав'язування цілей, ситуація змагання. Вплив зворотнього зв'язку на почуття особистісної причинності.

Фактори, що впливають на переживання особистісної причинності.

Тренінг особистісної причинності. Цілі та методи тренінгу особистісної причинності. Підготовка та організація тренінгу особистісної причинності. Методики дослідження ефективності тренінгу особистісної причинності. Ефективність тренінгу особистісної причинності. Розвиток особистісної причинності і прагнення до влади. Поняття «персоналізованої» та «соціалізованої» влади. Міжособистісне спілкування і розвиток особистісної причинності. Оптимум директивності у спілкуванні як фактор розвитку особистісної причинності.

Критерії успіху та невдачі. Причини невдачі й умови успіху. Умови невдачі – необдуманий оптимізм у прийнятті рішень; переоцінка власних шансів досягти успіху. Врахування умов досягнення успіху. Вибір адекватної програми дій. Зниження прагнення до успіху під впливом реакції навколишніх людей. Емоційна реакція на оточуючих. Збереження Я – конструкції. Реакції на невдачу. Конструктивна реакція на невдачу. Деструктивні і автодеструктивні (саморуйнівні) реакції на невдачу. Захисні реакції на невдачу: витіснення, раціоналізація.

Роль ризику і сміливості у досягненні успіху. Сміливість (схильність до ризику) як риса особистості. Індивідуальні особливості консерваторів та сміливих людей. Співвідношення потенційної користі та загрози невдачі у виборі ризикованих рішень. «Ризикованість» і зваженість. Вікові особливості схильності до ризику. Зростання рівня ризику індивідуума в групі. Ризик і авантюра як стиль життя. Авторитарні системи та інститути, їх вплив на мотиваційну сферу особистості.

«Завчена безпорадність», умови її формування. Експерименти Селігмена. Профілактика виникнення «завченої безпорадності». Психодіагностика синдрому «завченої безпорадності». Подолання «завченої безпорадності». Психологічна причинність і причинні схеми. Вплив причинних схем на поведінку.

Підкріплення як механізм розвитку мотивації. Форми (види) підкріплення. Позитивне та негативне підкріплення. Самопідкріплення. Позитивні переживання. Позитивне емоційне підкріплення в уяві. Механізми дії позитивного підкріплення (самопідкріплення) через уяву. Залежність ефекту підкріплення від інтенсивності позитивних емоцій (сили задоволення).

Негативна мотивація та негативне підкріплення. Виникнення негативної мотивації. Форми негативних санкцій. Короткочасна дія негативних санкцій (покарання). Покарання як метод мотиваційного впливу. Вплив покарання на поведінку людини. Поєднання покарання з позитивним підкріпленням альтернативної поведінки. Психологічний механізм дії покарання. Сила покарання. Прагнення уникнення покарання індивідуумом. Недоліки покарання. Недостатня ефективність негативних санкцій.

Просоціальна поведінка. Ситуативні чинники надання допомоги. Аналіз ситуативних детермінант надання допомоги Б.Латане і Д.Дарлі. Зважування витрат і користі (методика «загубленого» долара). Дифузія

відповідальності за надання допомоги. Вплив соціальних норм на просоціальну поведінку. Норма соціальної відповідальності. Дієвість норми взаємності. Залежність норми взаємності від швидкості та адекватності надання допомоги, безкорисливості суб'єкта допомоги. Вплив співпереживання на надання допомоги. Умови збільшення ймовірності надання допомоги. Брак часу і сконцентрованість на власних прагненнях як фактори, які знижують рівень емпатії та готовність допомагати іншим.

Теорії міжособистісної агресії. Теорія потягів З.Фрейда та К.Лоренса. Фрустраційна теорія агресії Долларда і Міллера. Теорія соціального наuczіння А.Бандури. Гнів і пускові подразники як детермінанти агресії в теорії Л.Берковітца. Гіпотеза катарсиса. Зв'язок агресії з моральними нормами. Норми відплати і помсти. Рівень інтелектуального розвитку і здатність до емпатії та співпереживання як фактори регуляції агресії. Самовиправдання агресивних дій. Мотивування самовиправдання.

Просоціальна і антисоціальна агресія. Зв'язок між агресивністю та агресією. Агресія як деструктивний компонент людської активності. Якісно-кількісна характеристика агресивності як властивості особистості. Роль агресивності в адаптації особистості в соціумі. Суспільно небезпечні наслідки проявів агресивності та агресії. Соціально схвалювана (просоціальна) агресія.

Інструментальна та ворожа агресія (С.Фешбах). Інструментальна (індивідуально та соціально мотивована) агресія як засіб для досягнення певних цілей. Внутрішньо мотивована (ворожа) агресія. Імпульсивність ворожої агресії. Ситуативні фактори агресивної поведінки. Намір, що приписується нападникові.

Мотивація влади як сукупність прагнень людини мати вплив на індивідуума чи групу за допомогою засобів влади. Прагнення до влади в мотиваційній системі особистості. Егоцентрична (особистісно орієнтована) і соціоцентрична (соціоорієнтована) влада. Інструментальна та внутрішня мотивація влади. Влада, афіліація і досягнення.

Психологічні теорії мотивації влади. «Воля до влади» в теорії А.Адлера. Невротичне прагнення до влади в теорії К.Хорні. Теорія влади Е. Фрома (поняття «авторитарний характер»).

9. Психологічні механізми емоційної регуляції поведінки та діяльності людини

Поняття про емоції. Зв'язок емоцій з потребами людини. Емоційне реагування та його характеристики. Рівні емоційного реагування за С.Л.Рубінштейном. Види емоційного реагування. Компоненти емоційного реагування. Класифікації і властивості емоцій. Види емоцій. Позитивні та негативні емоції. Амбівалентність емоцій. Стенічні та астеничні емоції. Емоції очікування і прогнозу. Емоції задоволення і радості. Фрустраційні емоції. Комунікативні емоції. Інтелектуальні емоції. Диференціація емоцій залежно від тривалості й інтенсивності плину емоційних процесів. Настрій, афект, пристрасть, стрес. Вищі і нижчі емоції. Зв'язок нижчих емоцій з

задоволенням або незадоволенням фізіологічних потреб людини. Вищі емоції та духовні потреби. Роль і функції емоцій.

Еволюційна теорія емоцій Ч.Дарвіна. «Асоціативна» теорія емоцій В.Вундта. «Периферійна» теорія емоцій У.Джемса – Г.Ланге. Теорія У.Кеннона – П.Барда. Психоаналітична теорія емоцій. Біологічна теорія емоцій П.К.Анохіна. Фрустраційні теорії емоцій. Когнітивістські теорії емоцій (теорії “Я”, почуття та емоції, емоція як функція розуму). Інформаційна теорія емоцій П.Сімонова. Теорія диференціальних емоцій К.Ізарда. Мотиваційна теорія емоцій Р.Ліппера.

Поняття емоційного стану. Стрес. Нудьга. Відраза. Феномен «емоційного вигорання». Емоційні властивості людини. Емоційна збудливість. Емоційна глибина. Емоційна ригідність-лабільність. Емоційна стійкість. Експресивність. Емоційність як інтегральна властивість особистості.

Психологічні особливості страждання та депресії. Соціокультурна теорія депресії. Когнітивна теорія депресії. Теорія наuczіння і депресія. Депресія як явище «зумовленої безпорадності» (теорія Селігмена). Спонукальна теорія депресії Клінгера. Фази виникнення депресії. Непослідовність підкріплення (винагород і покарання) як причина депресії.

Страх і тривога. Тривога як психічний стан й тривожність як риса особистості. Фобія (невротичний страх). Причини страху. Відсутність звичних стимулів. Інтенсивність і новизна стимулу. Самотність. Зумовлення і наuczіння. Динаміка (фази) розвитку страху. Розрядка страху при зіткненні з небезпекою. Іррадіація страху. Страх і засвоєння соціальних норм. Етапи розвитку невротичного страху (фобії). Способи зниження хвилювання і тривоги. Хвилювання, мотивація і діяльність. Психоаналітична теорія страху З Фрейда. Теорія тривоги К.Хорні.

Психологія симпатії. Вплив зовнішньої (фізичної) привабливості людини на симпатію до неї. Залежність симпатії від вираженості позитивних характеристик об'єкта симпатії. Вплив позитивного підкріплення (послуги, допомоги, похвали) на симпатію. Суб'єктивний сенс підкріплення і атракція (симпатія). Вплив ситуації (контексту) взаємодії на симпатію.

10. Психологічні механізми вольової регуляції поведінки та діяльності людини

Поняття про волю як психологічний феномен. Психофізіологічні механізми довільного управління поведінкою і діяльністю. Умовно-рефлекторні теорії довільного управління. Функціональні системи і довільне управління діями і діяльністю. Свідомість і зумисність як ознаки довільного управління. Зв'язок довільного управління з мовними сигналами. Уявлення як компонент довільного управління.

Вольова регуляція і «сила волі». Моральна оцінка проявів «сили волі». Вольові стани. «Безвольна» поведінка. Співвідношення вольової та емоційної регуляції. Вольове зусилля як один із механізмів вольової регуляції. Природа вольового зусилля. Самостимуляція як механізм актуалізації вольового зусилля. Характеристики і види вольового зусилля.

Історія розвитку вчення про волю. Рефлекторний підхід Рене Декарта. Вплив еволюційного вчення Ч.Дарвіна на розвиток уявлень про детермінацію поведінки людини і тварин. Детермінізм І.М.Сеченова і І.Д.Павлова. Наукові підходи в розумінні волі та її природи. Воля як волюнтаризм. Воля як «вільний вибір». Воля як довільна мотивація. Воля як повинність. Воля як особлива форма психічної регуляції. Воля як механізм переборювання зовнішніх і внутрішніх перешкод і труднощів.

Поняття вольових якостей особистості. Структура та загальні характеристики вольових якостей. Рівні прояву вольових якостей. Класифікація вольових якостей. Вольові якості, пов'язані з цілеспрямованістю. Вольові якості, що характеризують витримку. Характеристики вольової поведінки (складні морально-вольові якості). Розвиток «сили волі». Стратегія і тактика розвитку «сили волі». Формування морального компоненту «сили волі». Розвиток вольових якостей.

11. Теоретичні проблеми психології особистості

Визначення особистості. Філософські витoki психології особистості. Проблеми і парадигми в історії психології особистості. Зародження психології особистості. Філософське уявлення та поняття про людину. Зовнішні та внутрішні детермінанти поведінки. Детермінанти: динаміка і потенціал. Узгодженість поведінки в часі та в різних ситуаціях. Єдність поведінки та поняття Я. Опис особистості: відмінності між людьми: групи чи градації?; типи; риси особистості; порівняння людей чи вивчення людини: номотетичний та ідеографічний підходи; постійність особистості.

Теорія особистості: визначення, цілі та припущення. Теорії та пояснення. Основні положення, які описують природу людини. Компоненти теорії особистості. Порівняння та співставлення теорій. Критерії ствердної оцінки теорії особистості: верифікація, всесторонність, прикладна цінність. Розвиток людини: вплив біологічних чинників та детермінанти генетики; вплив середовища та досвід дитинства і зрілості; співвідношення природи і суспільства у розвитку. Психопатологія та переміни поведінки. Взаємозв'язок між теорією і дослідженням. Одна теорія чи багато? Еклектизм та прийдешнє теорії особистості. Невирішені (і не вирішувані) проблеми психології особистості. Особистісні дослідження і розвиток теорії. Три типи знання персонолога: емпіричне, інтуїтивне та раціональне. Ядро і периферія особистості. Оцінка особистості. Типи методів оцінки.

12. Буттєвий потік психіки

Роль генетики в розвитку особистості. Системи мозку, які лежать у основі особистісного розвитку. Системи мозку і особистість. Статеві відмінності. Індивідуальні відмінності: риси, темперамент, інтелект. Диспозиції: спори та нерозв'язані питання. Різновиди теорії рис. Опис індивідуальних відмінностей: лексичні підходи. Факторний аналіз та дослідження особистості. Темперамент і особистість. Інтелект: загальний, практичний, соціальний та емоційний. Привидне несвідоме та очевидна свідомість - чи навпаки? Диференціювання свідомих та несвідомих

феноменів. Захисні процеси. Імплицитне пізнання. Свідомі процеси. Процеси свідомості та особистісне формування.

Внутрішній світ особистості, її самосвідомість і психологія переживань. Афективний досвід: емоції та настрої. Різноманітність афективного досвіду. оцінка та емоційний досвід. Фізіологічний субстрат емоцій. Суб'єктивний емоційний досвід. Узгодженість компонентів емоційного відгуку.

Узгодженість та унікальність особистості: інтеракціонізм та соціально-когнітивні системи.Інтеракціонізм. Ситуації. Соціально-когнітивні теорії особистості: структура, процес її формування. Альтернативні стратегії пояснення. Риси і диспозиційні конструкти як причини. Соціально-когнітивні та афективні системи як причини. Стратегії пояснення «зверху-вниз» та «знизу-вгору». Стратегії «знизу-вгору»: соціально-когнітивний аналіз кросситуаційної постійності. Характерологічний напрямок у психології.

Диспозиційні концепції Р.Кеттела та Г.Айзенка і «Велика п'ятірка»: теорія факторного аналізу рис особистості. Особистість: прогнозування поведінки. Категорії рис особистості: мультिवаріантний підхід (поверхові риси - вихідні риси, вимірювання вихідних рис: конституційні риси – сформовані оточуючим середовищем риси: здібності, темперамент та динамічні риси; загальні риси – унікальні риси; 16PF). Темпераментні риси. Динамічні риси: ерги, метаерги, почуття, субсидація, динамічна сітка Фактори другого порядку: екстраверсія, тривожність. Джерела даних для факторного аналізу: виявлення вихідних рис емпіричним шляхом; роль спадковості та навколишнього середовища. Психологічна пристосованість: невроз, психоз. Три типи рис: риси, які стосуються здібностей, культурно-вільний інтелектуальний тест, спадковість та інтелект. Прогнозування поведінки: специфічне рівняння; номотетичний та ідеографічний підходи: R-техніка та P-техніка; синтальність. Роль теорії в емпіричному підході Кеттела.

«Велика п'ятірка». Екстраверсія. Згода. Невротичність. Свідомість. Відкритість. Спадковість, біологія і риси: «Велика п'ятірка» і за її межами: темперамент, збудження.

Біологічна модель Ганса Айзенка: теорія типів особистості. Основні концепції і принципи теорії типів: основні типи особистостей: нейрофізіологічні основи рис і типів; вимірювання рис особистості. Відмінності між інтровертами та екстравертами. Емоційне збудження і неврологія. Теорія Д.Грея. Трьохмірна модель Клонінгера. Біологічні механізми в контексті.

Розвиток і формування особистості. Вихідні положення при дослідженні розвитку. Сучасні уявлення про розвиток. Дослідження розвитку. Вік і стадії. Розвиток Я-системи. Стабільність, неперервність та зміни. Оптимальний розвиток через відбір і компенсацію. Психосоціальні перехідні періоди та особистісні детермінанти життєвого шляху. Роль особистості в подоланні життєвих криз.

Психоаналіз: основні концепції та принципи. Несвідоме: психічний детермінізм. Рівні свідомості: топографічна модель: свідомість, підсвідоме, несвідоме. Вплив неусвідомленої мотивації: фізичні симптоми, гіпноз, психоз, сні; психопатологія буденного життя; гумор; проєктивні тести; походження і природа несвідомого. Структура особистості і характеристика її ядра: ід (психічна енергія: лібідо; інстинкти життя і смерті: ерос і танатос; характеристика інстинктів: об'єкт і сублімація; примітивне функціонування: первинний процес); еґо; супереґо. Внутріпсихічний конфлікт: гіпотеза енергії, тривога, захисні механізми, сублімація, творчість. Інстинкти-рушійна сила поведінки: сутність життя і смерті; що собою являють інстинкти у дійсності; Тенденції ядра: максимізація задоволення інстинктів при одночасній мінімізації кари і вини; принцип реальності.

Динаміка особистості: інстинкт, кількість і види інстинктів, тривога. Розвиток особистості: ідентифікація, зміщення, захисні механізми (витіснення, проєкція, формування реакції, фіксація і регресія, Розвиток особистості: п'ять стадій психосексуального розвитку і п'ять типів характеру (сукупності рис): оральна стадія; анальна стадія; фалічна стадія; латентна стадія; генітальна стадія. Природа тривоги і її види. Захисні механізми еґо.

Аналітична теорія Карла Юнга. Структура особистості: найважливіші архетипи: еґо; персона; тінь як особисте несвідоме, аніма і анімус як архетипи колективного несвідомого і їх проєкція; душа і самість: особистість як цілісність (індивідуація). Взаємодія між системами особистості. Динаміка особистості: психічна енергія, психічні цінності, констелююча сила комплексу, принцип еквівалентності, принцип ентропії, застосування енергії. Розвиток особистості: каузальність проти теології, синхронія, спадковість, стадії розвитку, прогресія та регресія, процес індивідуації, трансцедентна функція, сублімація і витіснення, символізація. Психологічні типи як настанови еґо-спрямованості: інтроверсія та екстраверсія. Чотири функції: мислення і почуття, відчуття та інтуїція. Колективне несвідоме: генетика і колективне несвідоме; інші архетипи колективного несвідомого (Велика Мати, Духовний Батько; Герой, Трікстер, Мандала); трансформація; психози; небезпеки колективного несвідомого. Символізм колективного несвідомого: міфи і релігія, сучасні міфи. Терапія: сні, інші техніки символічної терапії, «символічне життя». За межами науки: недатерміністичні передбачення Юнга: синхронія.

Індивідуальна психологія Альфреда Адлера. Основні тези індивідуальної психології. Тенденція ядра особистості: прагнення від неповноцінності до переваги чи досконалості: неповноцінність. Індивідуальна психологія: основні концепції та принципи: переживання неповноцінності і компенсація (комплекс неповноцінності і його виток), прагнення до переваги, стиль життя як периферія особистості, соціальний інтерес, порядок народження, фікційний (надуманий) фіналізм як ідеал досконалості. Єдність особистості: стиль життя та перші спогади. Розвиток особистості: поведінка батьків (балувана дитина, відторгнута дитина,

тренінгові програми для батьків). Сузір'я сім'ї: первісток (старша дитина); друга (середня) дитина; остання (молодша) дитина; єдина дитина; інші сторони сімейного оточення; дослідження порядку народження. Соціальний інтерес. Креативне Я.

13. Рефлексивний потік психіки

Підходи теорій наuczіння до особистості. Радикальна біхевіористична концепція оперантного наuczіння Б. Скіннера. Загальні положення біхевіоризму. Підхід Скіннера до психології: за межами автономної людини; крах фізіолого-генетичного тлумачення; якою має бути наука про поведінку; особистість під кутом зору біхевіоріального напрямку. Респодентна і оперантна поведінка. Принципи наuczіння: підкріплення; згасання; формування; зчеплення; розрізнення; генералізація; забобонна поведінка. Режими підкріплення: режим підкріплення з постійним співвідношенням; режим підкріплення з постійним інтервалом; режими підкріплення з варіативним співвідношенням; режими підкріплення з варіативним інтервалом. Умовне підкріплення. Контроль над поведінкою через посередність аверсивних стимулів: кара, заперечне підкріплення. Принципи наuczіння: підкріплення; згасання; формування; зчеплення; розрізнення; генералізація; забобонна поведінка. Психологічний біхевіоризм Артура Стаатса. Підкріплення. Основні поведінкові репертуари: емоційно-мотиваційний репертуар; когнітивно-мовний репертуар; сенсомоторний репертуар. Психологічна адаптивність. Проблема вродженого - здобутого в перспективі психологічного біхевіоризму.

Психоаналітична стимул-теактивна теорія підкріплення Д. Долларда, Н. Міллера. Чотири фундаментальні концепції в наuczінні: драйв, сигналш, реакція, нагорода. Процес наuczіння: кара, згасання, спонтанний рецидив, генералізація, розрізнення, градієнт в ефектах нагороди, передбачуюча реакція. Наuczіння шляхом імітації: аналогічна поведінка, копіювання, узгоджена залежна поведінка. Чотири критичні періоди дитячого наuczіння: вигодовування, привчання до туалету, раннє сексуальне виховання, гнівно-тривожні конфлікти. Конфлікт: градієнт реакцій наближення та уникнення; чотири типи конфлікту. Фрустрація і агресія. Мова. Невроз. Психотерапія.

Психосоціальні концепції особистості: постмодернізм, соціальний конструктивізм та символічний інтеракціонізм. Постмодернізм. Соціальний конструкціонізм: загальні положення, претензії на істину, мова, обвинувачення в адресу традиційної психології, різні версії конструкціонізму, конструкціонізм і конструктивізм, вторгнення в інші області. Полуекспліцитні постулати соціального конструкціонізму. Постмодернізм проти фізичних, біологічних і психологічних наук. Вплив на систему освіти. Модифікації конструкціонізму..

Культурно-історична терія розвитку вищих психічних функцій та вчення про особистість Л.С.Виготського. Визначення особистості в процесі становлення культурно-історичної теорії. Структура і динаміка особистості підлітка. Закони й умови розвитку вищих психічних функцій. Компенсація

фізичних і психічних вад особистості через залучення дефективної дитини у повноцінну культурно-соціальну діяльність.

Теорія особистості Д.М.Узнадзе. Настанова як цілісний стан суб'єкта, як йог спрямованість на активність стосовно предметних обставин. Настановою є готовність до здійснення певної діяльності, яка спрямована на задоволення актуалізованої потреби. Настанова як динамічний стан включає в себе як момент мотивації, так і момент спрямованості. Настанова регулює поведінки людини як на несвідомому, так і на свідомому рівні. Наявність потреби і ситуації її реалізації активує імпульсивну настанову. При затримці задоволення актуальної потреби людина об'єктивує обставини і свої ресурси і на оперті свідомого мислення породжує програму подальшої поведінки.

Особистість у філософсько-психологічній концепції С.Л. Рубінштейна. Теоретичне визначення особистості. Історія розвитку особистості, її життєвий шлях та загальний психологічний склад. Психологічна структура властивостей особистості. Властивості особистості як регулятори поведінки і діяльності людини.

Особистість у загальнопсихологічній теорії діяльності О.М.Леонтьєва. Індивід і особистість. Суб'єкт своєю психікою діє на зовнішній світ і своєю діяльністю змінює самого себе. Особистість є сукупністю ієрархічних стосунків діяльностей. Особистість як предмет психологічного вивчення. Загальна будова особистості. Три основні параметри особистості: широта зв'язків людини зі світом (через її діяльності); рівень ієрархізованості цих зв'язків, перетворених в ієрархію смислотворчих мотивів (мотивів-цілей), загальна структура цих зв'язків (мотивів-цілей). Формування особистості. Процес становлення особистості є ходом становлення зв'язної системи особистісних смислів. Особистість і предметна діяльність.

Теорія особистості у наукових творах Г.С.Костюка. Філософські і психологічні аспекти проблеми особистості. Особистість як «система систем» із притаманною для неї психологічною структурою властивостей. Принцип розвитку як методологічна основа розуміння процесу становлення особистості. Роль особистості у здійсненні діяльності людини.

Теоретико-методологічне визначення особистості О.М.Ткаченком як системи принципів і категорій вітчизняної психології. Розуміння особистості через систему методологічних принципів. Особистість як вищий, за принципом детермінізму, рівень організації соціопсихічної активності суб'єкта. Принцип відображення і особистість. Принцип єдності психіки, особистості і діяльності. Творення особистості за принципом розвитку психіки. Системно-структурний принцип розуміння психічної регуляції взаємодії суб'єкта зі світом на організаційному, індивідному і особистісному рівнях. Відображення особистості в категоріальному ладі вітчизняної психології Методичні підходи до вивчення особистості.

Теорія соціального научіння Д. Роттера. Теорія соціального научіння: основні концепції і принципи. Потенціал поведінки. Очікування. Цінність підкріплення. Психологічна ситуація. Основна формула прогнозу поведінки. Потреби: статус пізнання, захист-залежність, домінування,

незалежність, любов і прихильність, фізичний комфорт. Компоненти потреби: потенціал потреби, цінність потреби, свобода діяльності та мінімальна мета. Загальна формула прогнозу. Інтернальний та екстернальний локус контролю: вимірювання локусу контролю, характеристики екстерналів та інтерналів. Концепція У. Мішела: дебати про риси особистості: виклик Мішела; парадокс постійності; ситуаційний контекст поведінки. Когнітивні змінні людини: стратегія кодування і особистісні конструкти; прототипи; компетенції; очікування; стимульно-підсумкове очікування; очікування самоефективності; суб'єктивні стимулюючі цінності; системи саморегуляції і плани. Затримка винагороди. Когнітивна концепція особистісних конструктів Д.Келлі. Тенденція ядра особистості: прагнення прогнозувати і контролювати події свого життя. Характеристика ядра: система дихотомічних конструктів як абстракцій чи генералізацій на основі конкретного досвіду.

14. Духовний потік психіки

Оганізмична теорія Курта Гольдштейна: структура організму динаміка організму (вирівнювання, самоактуалізація, прихід до згоди із середовищем), розвиток організму. Андраш Ангьял. Тенденція ядра особистості: максимізувати одночасно як самовираження автономією, так і вираження капітуляції. Структура біосфери (біосферичні системи, вимірювання структури особистості, символічне Я). Характеристика ядра: автономія через сепарацію від інших людей і фізичного оточення за особим наголосом на незалежності та відчуженні.

Феноменологічні та екзистенційні концепції особистості. Екзистенційна психологія: структура існування, динаміка та розвиток існування, методи типових досліджень. Екзистенційна психологія Ролло Мея. Основи екзистенціалізму. Принципи екзистенціалізму. Буття-у-світі. Небуття. Тривога. (нормальна тривога, невротична тривога, вина). Іntenційність. Турбота, любов і воля. Єдність любові і волі. (секс, ерос. Філія, агапе). Свобода і доля. Влада міфу. Концепції особистості в розуміючій психології та персоналізмі.

Трансперсональна концепція С.Грофа. Історичні попередники. Психологія потоку свідомості В. Джемса. Аналітична психологія К.Юнга. Психосинтез Р.Асанджолі. Гуманістична психологія А.Маслоу. Основні поняття та концепції трансперсональної теорії особистості Станіслава Грофа. Чотири області психіки: сенсорний бар'єр, індивідуальне несвідоме, рівень народження і смерті, трансперсональна область. Системи конденсованого досвіду. Чотири базові перинатальні матриці. Трансперсональний досвід. Безмежне поле психіки. Хілотропний і холотропний досвід. Трансперсональна психотерапія. Холотропне дихання. Риб'ячий дихання. Ванвейшн. Вільне дихання.

Теорія поля К. Левіна та гештальт-психотерапія Ф. Перлза. Теорія поля Курта Левіна: структура особистості (психічне середовище, життєвий простір, диференційована людина. Диференційоване середовище, зв'язок між регіонами, кількість регіонів, людина в середовищі, локомоція і комунікація

переструктурування життєвого простору, міра реальності, часові виміри чи перспектива), динаміка особистості (енергія, напруження, потреба, валентність, сила чи вектор, локомоція, динамічне структурування психічного середовища, повернення рівноваги), розвиток особистості, типові дослідження, методи дослідження, сучасний статус, загальна оцінка.

Феноменологічна концепція К. Роджерса. Кут зору Роджерса на природу людини. Провідний мотив: тенденція до актуалізації. Феноменологічна позиція Роджерса: панування суб'єктивного досвіду. Я-концепція: «Все-таки хто Я?»: розвиток Я_концепції (потреба ствердної уваги, умови цінності, безумовно ствердна увага), переживання загрози і процес захисту (механізми захисту), психічні розлади і психопатологія. Повноцінно функціонуюча людина і її характеристики.

Гуманістична психологія, ієрархія потреб і трансперсональна психологія А. Маслоу. Психологія під кутом зору Маслоу. Основні принципи гуманістичної психології. Індивід як цілісність, недоречність експериментів на тваринах, творчий потенціал людини, наголос на психічному здоров'ї. Мотивація: ієрархія потреб: дефіцитарна мотивація, фізіологічні потреби, потреби безпеки і захисту, потреби належності і любові, потреби самоповаги, потреби самоактуалізації; буттєва мотивація; різниця між D-мотивацією і В-мотивацією; досвідна перевірка ієрархії потреб. Самоактуалізація

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андерсон Дж. Р. Когнитивная психология / Дж. Р. Андерсон / Пер. с англ. С. Комаров. – 5-е изд. – С. Пб. і др. : Питер, 2002 – 492 с.
2. Аткинсон Р. Человеческая память : система памяти и процессы управления / Р. Аткинсон, Р. Шифрин // Психология памяти : Хрестоматия / Ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, В. Я. Романов. – М. : Прогрес, 2000. – С. 517–546.
3. Аткинсон Р. Человеческая память и процесс обучения : Пер. с англ. / Р. Аткинсон. – М. : Прогресс, 1980. – 528 с.
4. Брунер Дж. Психология познания / Дж. Брунер. – М. : Прогресс, 1977. – 414 с.
5. Бурлачук Л. Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л. Ф. Бурлачук, С. М. Морозов. – СПб. : Питер, 2002. – 528 с.
6. Величковский Б. М. Когнитивная наука : Основы психологи познания : в 2 т. / Б. М. Величковский. – М. : Смысл: Издательский центр “Академия”, 2006. (Функциональная структура памяти : 66-113.).
7. Величковский Б. М. Современная когнитивная психология / Б. М. Величковский. – М. : Изд-во Московского унив-та, 1982. – 336 с.
8. Волошина В. В. Психологія пізнавальних процесів : практикум : навч. посібник / Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. – К. : Каравела, 2005. – 280 с.
9. Гамезо М. В. Атлас по психологии / М. В. Гамезо., И. А. Домашенко– М. : Просвещение, 1998. – 272 с.
10. Глейтман Г. Основы психологии / Г. Глейтман, А. Фридлунд, Д. Райсберг; пер. с англ. – СПб. : Речь, 2001. – 1247 с.

11. Годфруа Ж. Что такое психология: в 2-х т / Ж. Годфруа– М. : Мир, 1992. – 376 с.
12. Дружинин В. Н. Психология общих способностей / В. Н. Дружинин. – СПб. : Питер, 1999. – 368 с.
13. Зинченко П. И. Непроизвольное запоминание / П. И. Зинченко. – М., Издательство АПН РСФСР, 1961. – 514 с.
14. Зинченко Т. П. Когнитивная и прикладная психология / Т. П. Зинченко. – М. – Воронеж : МОДЭК, 2000. – 608 с.
15. Зинченко Т. П. Память в экспериментальной и когнитивной психологии / Т. П. Зинченко. – СПб. : Питер, 2002. – 320 с.
16. Клацки Р. Память человека: структуры и процессы / Р. Клацки / Пер. с англ. Т. Сидоров; Под ред. Е. Соколова. – М. : Мир, 1979. – 319 с.
17. Клименко В. В. Психологія творчості: навч. посібник / В. В. Клименко– К. : Центр навч. літератури, 2006. – 480 с.
18. Когнитивная психология : Учебник для вузов / Под ред. В. Н. Дружинина, Д. В. Ушакова. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 480 с.
19. Когнитивная психология памяти / Под ред. У. Найссера, А. Хаймен. – СПб., 2005. – 640 с
20. Лапп Д. Искусство помнить и забывать / Д. Лапп. – СПб. : Питер, 1995. – 216 с.
21. Лурія А. Р. Нейропсихологія пам'яті / А. Р. Лурія. – М. : Педагогіка. – 1976. – 192 с.
22. Ляудис Н. В. Память в процессе развития / Н. В. Ляудис. – М. : Владос, 1991. – 145 с.
23. Максименко С. Д. Психологія пізнавальних процесів / С. Д. Максименко. – Вид. 3-е. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 272с.
24. Миллер С. Психология развития: методы исследования / С. Миллер. – СПб. : Питер, 2002. – 464 с.
25. Немов Р. С. Психология: Учебник для студентов высших педагогических заведений. 3-е изд. / Р. С. Немов– М. : Гуманит. Узд. Центр. ВЛАДОС, 1998. – 632с.
26. Немов Р. С. Психология: в 3-х т. / Немов Р. С. – М. : Просвещение, 1995. – 631 с.
27. Норман Д. Память и научение / Пер. с англ. Н.Ю. Алексеенко; Под ред. П.В. Симонова / Л.
28. Пашукова Т. І. Практикум із загальної психології / Пашукова Т. І., Допіра А. І., Д'яконов Г. В. – К. : Т-во “Знання”, КОО, 2006. – 203 с.
29. Пиаже Ж. Избранные психологические труды / Ж. Пиаже. – М., 1994. – 580 с.
30. Познавательная активность в системе процессов памяти / Под ред. Н. И. Чуприковой. – М. : Педагогика, 1989. – 188 с.
31. Пономарев Я. А. Знание, мышление и умственное развитие / Я. А. Пономарев. – М. : Просвещение, 1967. – 264 с.
32. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии : учеб. пособие / В. Д. Балин, В. К. Гайда, В. К. Горбачевский и

- др. // Под. Общ. Ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб. : Питер, 2000. – 560 с.
33. Прибрам К. Язык мозга / К. Прибрам. – М. : Прогресс, 1979. – 464 с.
  34. Психология : Навчальний посібник для студентів ВНЗ / За наук. ред О. В. Винославської. – К. : Центр навчальної літератури : ИНКОС, 2005 – 350 с.
  35. Психология : Підручник для пед. вузів / За ред. Г. С. Костюка. – 3-є вид. поп. – К. : Рад. шк., 1968 - 572 с.
  36. Психология : Підручник для студентів ВНЗ / За ред. Ю. Л. Трофімова. – Вид. 6-е, стер. – К. : Либідь, 2008. – 560 с.
  37. Сергеев Б. Ф. Тайны памяти / Б. Ф. Сергеев. – М. : Владос, 1991. – 340 с.
  38. Смирнов А. А. Возрастные и индивидуальные различия памяти / А. А. Смирнов. – М. : Просвещение, 1967. – 298 с.
  39. Смирнов А. А. Проблемы психологии памяти / А. А. Смирнов. – М. : Просвещение, 1985. – 240 с.
  40. Солсо Р. Л. Когнитивная психология / Р. Л. Солсо. – М. : Тривола, 1996. – 600 с.
  41. Столяренко Л. Д. Основы психологии / Столяренко Л. Д. – Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. – 721 с.
  42. Тренировка памяти / Ф. Лезер. – М. : Педагогика, 1980, - 160с.
  43. Флейвелл Д. Генетическая психология Жана Пиаже / Д. Флейвелл. – М. : Просвещение, 1967. – 608 с.
  44. Херманн Д. Язык памяти / Д. Херманн. – М. : Эксмо-Пресс, 2002. – 256 с.
  45. Холодная М. А. Психология интеллекта: парадоксы исследования / Холодная М. А. – М. : Томск, Барс, 1997. – 392 с.
  46. Хофман И. Активная память : Экспериментальные исследования и теории человеческой памяти / И. Хофман / Пер . с нем. К. М. Шоломия. – М.: Прогресс, 1986. – 308 с.
  47. Хрестоматия по общей психологии. Психология памяти / Под ред. Гиппенрейтер Ю. Б., Романова В.Я. – М.: Просвещение, 1979. – 428 с.
  48. Черемошкина Л. В. Психология памяти : Учеб. пособие для вузов / Л. В. Черемошкина. – М. : Академия, 2002. – 368 с.
  49. Чуприкова Н. И. Умственное развитие : принцип дифференциации. СПб Н. И. Чуприкова. – Питер, 2007. – с.448.
  50. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии / Д.П. Шульц, С.Э.Шульц – СПб.: Евразия, 1998. - 526 с.

РОЗДІЛ II. ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ, ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ВІКОВА ПСИХОЛОГІЯ

Тема 1. Вікова психологія як практична галузь знань

Місце вікової психології в системі психологічних знань. Зв'язок вікової психології з загальною, експериментальною, диференційною, генезисною, порівняльною, педагогічною, медичною, соціальною психологією, психологією аномального розвитку, психологією спорту, творчості, особистості, релігій, психолінгвістикою та психодіагностикою.

Об'єкт вікової психології, його специфіка. Предмет вікової психології. Поняття про вік: біологічний, соціальний, психологічний. Структура і динаміка віку. Центральні та часткові психологічні новоутворення віку. Центральна і бічна лінії розвитку. Соціальна ситуація розвитку. Революційні, еволюційні та ситуативні зміни психіки. Поняття про когорту.

Розділи вікової психології: дитяча психологія, підлітково-юнацька психологія, психологія дорослості, психологія людей літнього віку.

Основні теоретичні проблеми та практичні завдання вікової психології. Практичне значення вікової психології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белоус В. В. Опыт разработки интегративной психологии развития // Вопросы психологии. – 1998. – № 2. – С. 10–17.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Гошовський Я. Вікова психологія: методичні рекомендації до індивідуальних завдань / Я. Гошовський. – Луцьк, 2013. – 76 с.
4. Гошовський Я. Вікова психологія: методичні рекомендації до самостійної роботи / Я. Гошовський. – Луцьк, 2013. – 32 с.
5. Гошовський Я. Вікова психологія: робоча програма навчальної дисципліни для студентів спеціальності 6.030102 Психологія / Я. Гошовський. – Луцьк: СНУ імені Лесі Українки. – 24 с.
6. Гошовський Я. Вікова психологія і спецпрактикум з вікової психології»: методичні рекомендації до практичних занять / Я. Гошовський. – Луцьк: Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2012. – 88 с.
7. Заброцький М. М. Основи вікової психології [Текст] : навч. посібник / Михайло Михайлович Заброцький. – Тернопіль : Богдан, 2006. – 112 с.
8. Павелків Р. В. Вікова психологія [Текст] : підручник / Роман Володимирович Павелків. – Рек. МОН. – К. : Кондор, 2011. – 469 с.
9. Максименко С. Д. Основи генетичної психології. – К., 1998. – С. 9–17, 23–24.
10. Психология человека от рождения до смерти. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002.
11. Сергєєнкова О. П. Вікова психологія: [навч. посіб.] / [О.П.Сергєєнкова, О.А. Столярчук, О.П. Коханова, О.В. Пасєка]. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 376 с.

12. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. – Київ, 2017 – 548 с.

13. Шопенгауэр А. О различии между возрастами // Шопенгауэр А. Свобода воли и нравственность. – М.: Республика, 1992. – С. 403–420.

Тема 2. Історія становлення вікової психології

Історичні витоки вікової психології. Роль античних мислителів у становленні генезисного підходу до психіки людини (Аристотель, Хрисипп, Зенон, Діоген).

Ідеї вікової мінливості психіки у працях чеських (Я. А. Коменський), французьких (Ж.-Ж. Руссо, К. А. Гельвецій), англійських (Дж. Локк), російських (В. М. Татіщев, О. М. Радищев), німецьких (Тідеман) та українських (І. Гізель, Г. Кониський) вчених XVII – XVIII ст. Поява перших щоденників-спостережень.

Зародження нової галузі – вікової психології у XIX ст. Роль біогенетичного закону Е. Геккеля, праць К. Ушинського „Людина як предмет виховання” та В. Прейера „Душа дитини” у становленні вікової психології. Педологія, її основні принципи та роль у становленні вікової психології.

Завершення формування вікової психології у XX ст. Внесок В. Штерна, К. Гроса, К. Левіна, Е. Шпрангера, Ш. Бюлер, З. Фройда, А. Біне, А. Валлона, Ж. Піаже, Л. Кольберга, П. Блонського, Л. Виготського, Б. Ананьєва, О. Запорожця, П. Гальперіна, Д. Ельконіна, Г. Люблінської, Л. Обухової, Ст. Холла, Дж. Болдуїна, А. Гезелла, А. Бандури, Е. Еріксона, Д. Левінсона, Р. Гулда у становленні вікової психології як науки. Розвиток вікової психології в Україні (І. Сікорський, М. Ланге, В. Зеньковський, С. Балей, Г. Костюк, С. Максименко). Сучасний стан розвитку вітчизняної вікової психології. Генетична психологія. Волинська психологічна парадигма.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова Г. С. Возрастная психология: Учеб.пособ. для студ. вузов. – М.: Академия, 1998. – 672 с.

2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огородничук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. М. В. Гамезо. – М.: Просвещение, 1984. – 256 с.

4. Гамезо М. В., Герасимова В. С., Горелова Г. Г., Орлова Л. М. Возрастная психология: личность от молодости до старости: Учеб.пособ. – М.: Педагогическое общество России, Ноосфера, 1999. – 272 с.

5. Ермолаева М. В. Психология развития: Метод.пособие для студентов заочной и дистанционной форм обучения. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2008. – 376 с.

6. Заброцький М. М. Вікова психологія: Навч. посібник. – К.: МАУП, 2002. – 104 с.

7. Кулагина И. Ю., Колюцкий В. Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека: Учеб. пособ. для студентов вузов. – М.: ТЦ Сфера, 2004. – 464 с.

8. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.

9. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учеб. для студентов вузов. – М.: Академия, 2003. – 456 с.

10. Немов Р. С. Психология. Учеб. для студентов высш. пед. учеб. заведений. В 3 кн. Кн. 2. – М.: Гуманит. изд. центр. "ВЛАДОС", 1998. – 608 с.

11. Обухова Л. Ф. Возрастная психология. Учебник. – М.: Пед. общество России, 2000. – 442 с.

12. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.

13. Психологический словарь / Под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М.: Политиздат, 1990. – 494 с.

14. Психологический словарь / Под ред. В. П. Зинченко, Б. Г. Мещерякова – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – 440 с.

15. Психология развития / Г. Крайг. – СПб.: Питер, 2003. – 992 с.

16. Психология человека от рождения до смерти. Полный курс психологии развития / Под ред. А. А. Реана. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, 2005. – 416 с.

17. Роменець В. А. Історія психології ХХ століття : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. А. Роменець, І. П. Маноха. – Київ : Либідь, 1998. – 992 с.

18. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: Навчальний посібник. – К. Академвидав, 2005. – 360 с.

19. Смирнова Е. О. Детская психология: Учебник для вузов. – СПб.: Питер, 2009. – 304 с.

20. Сорокоумова Е. А. Возрастная психология. Краткий курс. – СПб.: Питер, 2006. – 208 с.

21. Столяренко Л. Д. Основы психологии. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. – 672 с.

21. Токарева Н. М. Шамне А. В. Вікова та педагогічна психологія : навчальний посібник [для студентів вищих навчальних закладів] / Н. М. Токарева, А. В. Шамне. – Київ, 2017 – 548 с.

Тема 3. Особливості психологічного обстеження осіб різного віку

Організаційні методи вікової психології (методи поздовжніх та поперечних зрізів, комбінований метод). Специфіка лонгітюдного методу. Труднощі у проведенні психологічних обстежень з особами різного віку та шляхи їхнього подолання.

Особливості проведення спостереження за особами різного віку. Вікові обмеження у застосуванні експерименту. Специфіка опитування дітей, підлітків, юнацтва, дорослих та людей похилого віку. Аналіз процесу та продуктів діяльності людей різного віку. Тестування у віковій психології.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бурлачук Л.Ф. Словарь-справочник по психодиагностике / Л.Ф. Бурлачук, С.М. Морозов. - СПб.: Питер, 2002. – С. 241-243.
2. Гальперин П. Я. Метод „срезов” и метод поэтапного формирования в исследовании детского мышления // Вопросы психологии. – 1966. – № 4.
3. Гошовський Я. Психодіагностичний інструментарій для роботи з депривованими підлітками (ГРДУ, тривожність, невротизація) / Я. Гошовський / Ревіталізація психогенези депривованої особистості : [монографія] / За заг. ред. проф. Я. Гошовського. – Луцьк: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2015. – С.331-356.
4. Гошовський Я. Лонгітюдне вивчення особистості школяра. Методичний посібник / Я. Гошовський, Д. Гошовська . – Дрогобич: Вимір, 2001. – 52 с.
5. Лешли Дж. Работать с маленькими детьми. – М.: Просвещение, 1991. – С. 33–67.
6. Максименко С. Д. Современное состояние генетических исследований в психологии // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – № 5. – С. 6–8.
7. Каптерев П. Ф. О наблюдениях за детьми // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. Ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. –М.: Академия, 2001. – С. 106–111.
8. Кутишенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
9. Миллер С. Психология развития: методы исследования. – СПб.: Питер, 2002. – 464 с.
10. Терлецька Л.Г. Вікова психологія і психодіагностика /Л.Г. Терлецька. – К.: Видавничий дім «Слово», 2016. – 608 с.

Тема 4. Онтогенез психіки людини: основні поняття

Ключові питання онтогенезу психіки людини. Умови психічного розвитку: внутрішні та зовнішні. Чинники психічного розвитку: біологічні та соціальні; нормативні вікові, нормативні історичні та ненормативні. Характер психічного розвитку: неперервний та стрибкоподібний. Природа людини як суб'єкта розвитку: людина як організм та людина як механізм.

Теорії онтогенезу психіки людини. Біологічні теорії: рекапітуляції (Е. Геккель, С. Холл), дозрівання (А. Гезелл), етологічна (К. Лоренц, К. Фріш). Біхевіоральні теорії: оперантного навчання (Б. Скіннер), соціального навчання (Дж. Роттер), соціально-когнітивна (А. Бандура). Когнітивні теорії: генетичної епістемології (Ж. Піаже), інформаційного підходу (Дж. Брунер), культурно-історичного розвитку психіки (Л. Виготський, Д. Ельконін). Психоаналітичні теорії: психосексуальна (З. Фройд), психосоціальна (Е. Еріксон). Гуманістична теорія (А. Маслоу, К. Роджерс). Екологічна теорія (У. Бронфенбреннер).

Показники когнітивної та психосоціальної сфери психічного розвитку (за Г. Крайг). Показники пізнавальної сфери, системи особистих відносин і оволодіння системою практичних та розумових дій (за Г. Люблінською).

Головні тенденції та закономірності онтогенезу психіки людини. Поняття про сензитивні періоди та вікові кризи. Феноменологія психічної депривації. Онтогенез і дизонтогенез.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Басов М. Я. Проблема развития человека // В кн.: Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. И. И. Ильясова, В. Я. Ляудис. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С. 131–138.
2. Валлон А. Психическое развитие ребенка / А. Валлон. -СПб.: Питер, 2001.-208 с.
3. Выготский Л. С. История развития высших психических функций // Собр. соч. в 6 т. – Т. 3. – М.: Педагогика, 1983. – С. 6–328.
4. Выготский Л. С. Проблема возраста // Собр. соч. в 6 т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 249–256.
5. Вікова і педагогічна психологія [Текст] : навч. посібник / Скрипченко О.В., Долинська Л.В. та ін. – 2-ге видання; Рек.МОН. – К. : Каравела, 2009. – 400 с.
6. Гошовський Я. Вікова психологія: методичні рекомендації до індивідуальних завдань / Я. Гошовський. – Луцьк, 2013. – 76 с.
7. Гошовський Я. Вікова психологія: методичні рекомендації до самостійної роботи / Я. Гошовський. – Луцьк, 2013. – 32 с.
8. Гошовський Я. Психологія депривації: навчально-методичний посібник з грифом МОН / Я. Гошовський. – Луцьк: СНУ, 2013. – 275 с.
9. Клименко В. В. Методологічний аналіз поняття „психічний розвиток” людини // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 7. – С.1-7.
- 9.Максименко С. Д. Онтогенез особистості // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 10. – С. 1–10.
10. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості : монографія / Сергій Дмитрович Максименко – Київ : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
11. Моргун В. Ф. Багатовимірна концепція особистості та інтеграція психологічних теорій діяльності, установки і вчинку / В. Ф. Моргун. // Особистість у розвитку : психологічна теорія і практика : монографія / за ред. С. Д. Максименка, В. Л. Зливкова, С. Б. Кузікової. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – С. 143–164.

12. Психологія особистості: Словник-довідник / За редакцією П.П. Горностая, Т.М. Титаренко. – К.: Рута, 2001. – С. 23, 33, 59 – 62.

Тема 5. Вікова періодизація життєвого шляху людини

Підходи до вікової періодизації психічного розвитку людини: процесуальний і критеріальний.

Періодизація на основі суттєвих особливостей процесу розвитку (Л. Виготський).

Періодизація за зовнішніми критеріями (Ст. Холл, В. Штерн, Р. Заззо, П. Блонський). Періодизація за внутрішніми критеріями: одним (Ж. Піаже, З. Фройд, Е. Еріксон), двома (О. Леонт'єв, С. Рубінштейн), трьома (Л. Фрідман, І. Кулагіна). Стадії когнітивного розвитку (Ж. Піаже), психосексуального (З. Фройд), психосоціального (Е. Еріксон). Періодизація за зовнішніми та внутрішніми критеріями (Л. Хоффман та ін., Г. Крайг). Нетрадиційні періодизації вікового розвитку людини (теорія біодромальних циклів (3-5-7-10 років), теорія оргазмогенезу (метелика-одноденки), періодизація за числами Фібоначчі та ін.).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виготський Л. С. Проблема возрастной периодизации детского развития // Собр. соч. в 6 томах. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 244–256.
2. Капрара Дж., Сервон Д. Психология личности. – СПб.: Питер, 2003. – С.186–192.
3. Кон И. С. Психология ранней юности. – М.: Просвещение, 1989. – С. 32–50.
4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
5. Крайг Г. Психология развития. – СПб.: Питер, 2000. – 992 с.
6. Креэйн У. Теории развития. Секреты формирования личности. – СПб.: прайм – ЕВРОЗНАК, 2002. – 512 с.
7. Моргун В. Ф., Ткачева Н. Ю. Проблема периодизации развития личности в психологии. – М., 1981.
8. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учеб.для студентов вузов. – М.: Академия, 2003. – 456 с.
9. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : Навчально-методичний посібник / Валерій Миколайович Поліщук – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 330 с.
10. Психология человека от рождения до смерти. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002.

Тема 6. Психофізіологічний розвиток дитини у пренатальному періоді та в періоді новонародженого

Психофізіологічний розвиток дитини у пренатальному періоді та вплив на неї зовнішнього середовища. Основні фази пренатального періоду розвитку. Досліди П. Хепера і Рене Ван де Карра. Основні фази розвитку.

Криза новонародженого. Період пристосування дитини до нових умов життя. Фізичні стани новонародженого. Сон та його особливості. Поліфазність і парадоксальність сну. Періоди сну.

Вроджені механізми психічного розвитку. Безумовні рефлекси новонародженого. Вроджені перцептивні механізми і програми моторного

розвитку. Єдність сенсорних модальностей. Гіпотеза В. М. Аллахвердова про паралельність сенсорно-перцептивного і моторного розвитку.

Розвиток чуттєвого пізнання та емоційної сфери на першому місяці життя. Соціальна посмішка. Комплекс пожавлення як центральне психологічне новоутворення новонародженого.

Довільна поведінка новонароджених і встановлення стосунків з батьками. Навчання і звикання (габітуація). Перші форми саморегуляції. Явище бондінгу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батуев Е. С., Кащавцев А. Г., Соболева М. В. Исследование зрительного представления у новорожденных детей в ситуации выбора // Вопросы психологии. –1995. – № 3. – С. 114–118.
2. Бауэр Т. Психическое развитие младенца. – М.: Прогресс, 1979.
3. Вікова та педагогічна психологія [Текст] : навч. посібник / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук та ін. – Рек. МОН; 3-є вид.випр.,доп. – К. : Каравела, 2012. – 400 с.
4. Горбунов И. А., Горбунова Н. В. Прогнозирование психического развития детей по характеристикам после родов / Психология: итоги и перспективы // Тезисы научно-практической конференции 28-31 октября 1996 г. – СПб, 1996. – С. 163–164.
5. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учеб. для студентов вузов. – М.: Академия, 2003. – 456 с.
- 5.Ньюкомб Н. Развитие личности ребенка. – СПб.: Питер, 2002. – 640 с.

Тема 7. Психологія немовляти

Особливості фізичного розвитку. Розвиток сенсомоторики. Зорові й слухові відчуття та сприймання. Рухова активність немовляти. Рухова та образна пам'ять. Розвиток уяви. Символічна репрезентація. Розсіяна та фіксована увага немовляти.

Сенсомоторна стадія розвитку мислення. Циркулярні реакції. Розуміння постійності об'єктів.

Етапи розвитку мовлення: домовленнєвий етап і етап активного мовлення. Холофрази. Ситуативне (автономне) мовлення. Тенденції розвитку мовлення. Умови раннього мовленнєвого розвитку.

Етапи емоційного розвитку немовлят. Перші почуття. Емпатія. Вікові особливості емоцій. Емоційне „зараження”. Страх перед незнайомими людьми і тривога відокремлення.

Спілкування немовлят з дорослими. Відмінності у стилях спілкування матері і батька. Умови виникнення дитячих прихильностей. Ігри немовлят: сенсорні, моторні, паралельні.

Становлення Я-концепції немовлят. Становлення фізичного Я-образу. Побудова схеми „Я – інший”. Орієнтація в соціальних очікуваннях. Статева ідентифікація. Криза першого року життя: її симптоми та шляхи подолання. Основні психічні новоутворення немовлячого віку. Феномен материнської депривації на цьому етапі онтогенезу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бауэр Т. Психическое развитие младенца. – М.: Прогресс, 1979.
2. Выготский Л. С. Младенческий возраст. Кризис первого года жизни // Собр. соч. в 6 т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 269–367.
3. Гошовський Я. Ресоціалізація депривованої особистості : [монографія]. / Ярослав Гошовський – Дрогобич : Коло, 2008. – 480 с.
4. Исенина Е. И. Дословесный период развития речи у детей. – Саратов.: Изд-во Саратов. ун-та, 1986.
5. Мухамедрахимов Р. Ж. Мать и младенец: психологическое взаимодействие. – СПб.: Изд-во С.-Петербур. Ун-та, 1999.
6. Строганова Т. А., Орехова Е. В. Психофизиология индивидуальных различий в младенчестве: современное состояние проблемы // Вопросы психологии. – 1998. – № 1. – С. 125–145.
7. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учеб. для студентов вузов. – М.: Академия, 2003. – 456 с.
8. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.

Тема 8. Психологія раннього дитинства

Моторний розвиток та засвоєння рухових навичок. Умови моторного навчання.

Сенсорно-перцептивна сфера дитини. Орієнтація у просторі і часі. Роль сприймання казки у психічному розвитку дитини.

Доопераціональна стадія розвитку мислення. Допонятійне та інтуїтивне мислення. Анімізм та егоцентризм дитячого мислення. Символічна репрезентація. Феномени Піаже. Наочно-дійове та наочно-образне мислення. Перші свідомі узагальнення та встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Особливості дитячих умовисновків.

Мовленнєвий розвиток у ранньому дитинстві: умови та чинники. Формування звукового боку мовлення. Пасивний та активний словниковий запас дитини. Формування граматичної будови мовлення. Словотворення у ранньому дитинстві. Флексія. Причини прискореного розвитку мовлення. Білінгвізм.

Пам'ять дитини. Мимовільний та механічний характер пам'яті. Початок формування довільної пам'яті. Перші мнемічні способи запам'ятовування. Уява дитини. Конкретність, наочність, яскравість і емоційність дитячої уяви. Зв'язок уяви з брехливістю. Уявні друзі та їхня роль у психічному розвитку дитини. Увага дитини. Характеристика одноканальної і двоканальної уваги.

Емоційно-почуттєва сфера. Дитячі афекти. Емоційне передбачення. Поява симпатії і антипатії. Дитяче самолюбство. Страхи та тривоги у ранньому дитинстві. Соціальні форми експресії емоцій та почуттів.

Соціальна поведінка дітей. Дитяча агресія та її причини. Асертивна і просоціальна поведінка. Дитяча гра: її різновиди та способи. Роль гри у психічному розвитку дитини.

Інтерналізація соціальних правил і норм поведінки. Моральні судження та їхня аргументація. Моральний реалізм. Засвоєння гендерних схем.

Основні напрями розвитку Я-концепції. Виникнення відчуття „Я сам” та самосвідомості. Поява супідрядності мотивів. Первинна самооцінка дитини. Криза третього року життя: її симптоми та шляхи подолання. Центральні психологічні новоутворення раннього дитинства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абраменкова В. В. Социальная психология детства: развитие отношений ребенка в детской субкультуре. – М.-Воронеж, 2000.
2. Выготский Л. С. Раннее детство. Кризис трех лет. / Собр. соч. в 6 т. – Т. – М.: Педагогика, 1984. – С. 340–375.
3. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г. С. Костюк. - К, 1989. - 608 с.
4. Кулачківська С. Є., Ладивір С. О. Я – дошкільник (вікові та індивідуальні аспекти психічного розвитку). – К.: Нора-прінт, 1996.
5. Перре-Клермон А.-Н. Роль социальных взаимодействий в развитии интеллекта детей. – М.: Педагогика, 1991.
5. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : Навчально-методичний посібник / Валерій Миколайович Поліщук – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 330 с.
6. Снайдер М., Снайдер Р., Снайдер-мл. Р. Ребенок как личность: становление культуры справедливости и воспитание совести. – М.: Смысл; СПб.: Гармония, 1994.
7. Эльконин Д. Б. Психология игры. – М.: Педагогика, 1978. – С. 169–288.
8. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.

Тема 9. Психологія дошкільника (пізнього дитинства)

Розвиток сенсорно-перцептивної сфери дитини. Довільний характер сприймання. Емоційна забарвленість та ситуативність сприймання.

Довільний та осмислений характер запам'ятовування. Механічна пам'ять. Прийоми запам'ятовування матеріалу. Відтворююча та творча увага дитини. Мимовільний характер уваги. Синдром дефіциту уваги та гіперактивність. Умови підтримання стійкості уваги дитини.

Доопераціональне та конкретно-операціональне мислення дитини. Формування понятійного та теоретичного мислення. Закладання основ наукового типу мислення. Виникнення рефлексії. Метапізнання. Мовленнєвий розвиток. Дислексія.

Формування почуттів. Висока емоційність дитини. Емоційна нестійкість. Страху та тривоги у пізньому дитинстві. Соціалізація емоційної сфери.

Взаємини з ровесниками і соціальна компетентність. Утворення дитячих груп. Конформність. Стадії розвитку дитячої дружби та її функції. Модель Селмана.

Розвиток соціального пізнання. Соціальні висновки, взаємини, приписи. Концепції морального розвитку дитини Ж. Піаже і К. Кольберга. Моральний релятивізм. Етичний абсолютизм.

Розвиток Я-концепції у пізньому дитинстві. Особливості самооцінки. Характер дитини. Криза шостого року життя: її симптоми та шляхи подолання. Основні психічні новоутворення дошкільника, аналіз крізь призму «психологічної тріади».

Методи психодіагностики дітей дошкільного віку. Методи діагностики пізнавальних процесів. Психодіагностика особистісних якостей. Методи вивчення міжособистих відносин. Інтегральна характеристика рівня психологічного розвитку дошкільника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років : монографія / А. М. Богуш. - К.: Слово, 2004. -374 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Выготский Л. С. Кризис семи лет // Собр. соч. в 6 т. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. –С. 376–385.
4. Выготский Л. С. К вопросу о динамике детского характера / Собр. соч. в 6 т. – Т. 5. –М.: Педагогика, 1984. – С.153–165.
5. Захаров А. И. Как помочь нашим детям избавиться от страха. – СПб., 1995.
6. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років: монографія / В. У. Кузьменко. М.:НПУ ім.М.П.Драгоманова, 2005. - 354 с.
7. Психическое развитие младших школьников / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1990.
8. Савина Е. А. Особенности представлений детей 5–10 лет о душе / Вопросы психологии. – 1995. – № 3. – С. 21–27.
9. Павелків Р. В., Цигипало О. П. Дитяча психологія: Навч. посіб. – К.: Академвидав, 2008. – 432 с.
10. Програма інтерактивного вивчення математики «MILE»: навчальний план: дошкільний вік – шкільний вік Програма інтерактивного вивчення математики «MILE»: навчальний план: дошкільний вік – шкільний вік / науковий редактор українського видання Гошовський Я.О. Редактори: Вічалковська Н.К., Іванашко О.Є., Гошовська Д.Т. – Луцьк : СНУ імені Лесі Українки, 2017. – 72 с.
11. Шавровська Н.В. Практикум з вікової психології: [навч. посіб.] / Н.В.Шавровська. – К.: Марич, 2017. – 90 с.

Тема 10. Психологія молодшого школяра

Соціальна ситуація розвитку молодших школярів. Значення вступу до школи в розвитку дитини, труднощі, спричинені процесом адаптації до навчання в школі. Криза 6 років. аналіз крізь призму «психологічної тріади». Формування системи ставлень першокласників до школи, вчителя та ровесників. Розвиток стосунків. Навчання - провідний вид діяльності.

Структура навчальної діяльності. Особливості пізнавальної діяльності молодших школярів. Криза 1-го року навчання (специфіка спілкування молодших школярів з вчителями, ровесниками і оточуючими людьми, взаємини з батьками, дорослими, ровесниками, мотиви учіння). Розвиток саморегуляції поведінки і діяльності, зміна мотивації поведінки. Формування моральних почуттів, вольових рис особистості. Самооцінка, формування рівня домагань, розвиток пізнавальних здібностей. Особливості спілкування і трудової діяльності молодшого школяра. Особливості розвитку особистості молодшого школяра, від 1 до 4 класу. Розвиток потреб і мотивів його діяльності. Клас молодших школярів і його громадська думка. Моральний розвиток молодшого школяра у процесі становлення громадської думки.

Вплив педагогічного спілкування на характер взаємин учнів початкових класів. Роль учителя у становленні класу молодших школярів.

Особливості психодіагностики дітей молодшого шкільного віку. Методи визначення готовності дитини до навчання в школі і діагностика рівня розвитку пізнавальних процесів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология: Учебник для студентов вузов. -Екатеринбург; Деловая книга, 1999. -624с.

2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

3. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. М.В.Мухиной.- М.: Просвещение, 1984

4. Возрастная и педагогическая психология. /Под ред. А.В.Петровского. -М., 1979. Гл.2. С.21–36.

5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.

6. Павелків Р. В. Дитяча психологія : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Р. В. Павелків, О. П. Цигипало. - К. : Академвидав, 2008. - 432 с.

7. Павелків Р. В. Короткий довідник з дитячої психології / Р.В. Павелків, О. П. Цигипало. - Рівне, 2008. - 55 с.

8. Практикум по возрастной и педагогической психологии.- М.: Просвещение, 1987.

Тема 11. Психологія підлітка (10–15 років)

Підлітковий вік у культурному та історичному контексті. Молодіжна культура та субкультура.

Загальні тенденції формування особистості. Аналіз крізь призму «психологічної тріади». Пубертат. Основне психічне новоутворення у підлітковому віці. Самосвідомість підлітків. Я-концепція та самооцінка підлітків. Зміна зовнішності. Комплекс дисморфоманії та інші підліткові комплекси. Ідеалістичний бунт. Псевдоглупота. Підлітковий егоцентризм. Криза 13-го року життя: її симптоми та шляхи подолання. Теорія К. Левіна щодо причин підліткової кризи. Вікова сегрегація. Теорія М. Мід і Р. Бенедикт щодо двох типів переходу від дитинства до дорослості.

Підліток у соціальному середовищі. Підліток у сім'ї. Причини конфліктів з батьками та шляхи їхнього вирішення. Спілкування з ровесниками. Причини сором'язливості та самотності. Особливості дружби та товаришування підлітків-хлопців і підлітків-дівчат. Підліткові компанії та асоціальні субкультури.

Формування моральних принципів, цінностей та переконань. Рівні морального розвитку підлітків (за Л. Кольбергом).

Емоційно-вольова сфера підлітків. Чинники депресивних станів. Підліткові стреси. Нестійкість емоцій. Агресивна поведінка: умови та чинники. Суперечливість вольової сфери. Роль самостимуляції. Ступінь сформованості сміливості, терплячості, енергійності, наполегливості, самостійності та цілеспрямованості.

Розвиток пізнавальних процесів. Довільний характер психічних процесів. Особливості сприймання. Пам'ять у підлітковому віці. Підліткові мрії. Уявна аудиторія. Суперечливість уваги. Стадія формальних операцій розвитку мислення. Критичність, самостійність, логічність і абстрактність мислення.

Особливості психодіагностики дітей підліткового віку. Методи психодіагностики пізнавальних процесів. Методи діагностики особистості. Методи вивчення міжособистісних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Выготский Л. С. Педология подростка / Собр. соч. в 6 томах. – Т. 4. – М.: Педагогика, 1984. – С. 5–242.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Кле М. Психология подростка. Психосексуальное развитие. – М.: Педагогика, 1991.
4. Кузикова С. Б. Основы возрастной психокоррекции / С.Б.Кузикова. - Сумы : СДПУ, 2001. - 316 с.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
6. Лемещук В. Р. Динаміка соціальних страхів сучасних підлітків // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 12. – С. 34–39; – 2007. – № 1. – С. 71–77.
7. Малкина-Пых И. Г. Кризисы подросткового возраста. – М.: ЭКСМО, 2004. – 382 с.
8. Максимова Н. Ю. Соціально-психологічний аспект профілактики адитивної поведінки підлітків та молоді / Н.Ю.Максимова, С. В. Толстоухова. - К., 2000. - 200 с.
9. Моргун В. Ф., Седых К. В. Неформальные подростковые группы // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 428–436.

10. Эриксон Э. Отрочество // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 343–349.

11. Кле Мишель Психология подростка (Психосексуальное развитие) /Пер. с франц. - М.: Педагогика, 1991. - 176 с.

12. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія / В.М.Поліщук. - Суми, 2007. - 330 с.

Тема 12. Психологія старшокласника (юнацтва)

Формування особистої ідентичності. Статуси ідентичності (за Дж. Марсія). Проблема самовизначення. Пошук сенсу життя. Інтеграція особистості. Я-концепція у юності. Криза юнацького віку: її симптоми та шляхи подолання. Аналіз крізь призму «психологічної тріади». Основні психічні новоутворення в юнацькому віці.

Соціальне середовище. Сімейні взаємини. Індивідуалізація і автономізація. Відчуженість від сім'ї. Соціальна адаптація. Дружба та кохання в юнацькому віці. Побачення. Ранній шлюб.

Переоцінка цінностей. Етика самостійно вироблених моральних принципів. Рівні морального розвитку юнацтва (за Л. Кольбергом).

Емоційно-вольова сфера. Зростання стійкості емоцій. Наполегливість і терплячість. Статеві відмінності вольових зусиль.

Пізнавальна сфера. Пам'ять та уява. Роль фантазій у послабленні психологічного напруження. Розвиток дивергентного та творчого мислення. Особливості психодіагностики старшокласників. Методи психодіагностики пізнавальних процесів. Методи діагностики особистості. Методи вивчення міжособистісних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М.: Прогресс, 1986.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

3. Кон И. С. Социальный статус юношества // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 529–532.

4. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.

5. Мудрик А. В. Юношеский тип общения // Возрастная психология: Детство, отрочество, юность: Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В. С. Мухина, А. А. Хвостов. – М.: Академия, 2001. – С. 493–499.

6. Научитель Е. Д. Ценностные ориентации молодежи // Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – № 3. – С. 36–38.

7. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М.: Прогресс, 1986.

Тема 13. Психологія ранньої дорослості (21–40 років)

Закономірності психічного розвитку в дорослому віці. Теорія двофазного розвитку психічних функцій Б. Г. Ананьєва.

Психологічні проблеми ранньої дорослості. Аналіз крізь призму «психологічної тріади». Досягнення особистої ідентичності. Проблема генеративності. Суперечність між інтимністю та ізоляцією. Трикомпонентна теорія кохання Р. Стернберга.

Основні соціальні завдання ранньої дорослості. Створення сім'ї та засвоєння батьківських ролей. Стосунки з дітьми. Професійна кар'єра. Суперечність між роллю матері, дружини і суб'єкта трудової діяльності. Теорія трансформації психології дорослої людини Р. Гулда.

Стадії когнітивного розвитку у дорослості. Вікові особливості сенсорно-перцептивної сфери. Вікові коливання пам'яті та уваги. Формування діалектичного мислення. Особливості інтелекту.

Психодіагностика дорослих. Вивчення пізнавальних процесів. Характеристика блоку методик, які пов'язані з вирішенням життєвих проблем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. – М., 1972.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
3. Возрастные изменения памяти взрослых людей / Под ред. Я. И. Петрова, Ю. Н. Кулюткина. – Л., 1977.
4. Возрастные особенности умственной деятельности взрослых / Под ред. Е. И. Степановой. – Л., 1973.
5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.
6. Щотка О. П. Вікова психологія дорослої людини : навч. посіб. / О. П. Щотка ; Ніжин, держ. пед. ун-т ім. М. Гоголя. - Ніжин : РВВ НДПУ ім. М. Гоголя, 2001. - 194 с.

Тема 14. Психологія середньої дорослості (40–60 років)

Головні соціальні завдання у середній дорослості. Досягнення зрілої громадської та соціальної відповідальності. Переоцінка життєвих цінностей. Зміна соціальних ролей. Криза середини життя. Моделі кризи: нормативна модель (Левінсон, Гоулд), модель переходу (Клаузен, Трол). Погляди Р. Пека на психосоціальний розвиток у середній дорослості.

Когнітивні функції середини життя. Вікові особливості сенсорно-перцептивної сфери, пам'яті та уваги. Інтелектуальні зміни: мінливий і кристалізований інтелект. Емоційна сфера у середній дорослості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. – М., 1972.
2. Возрастные изменения памяти взрослых людей / Под ред. Я. И. Петрова, Ю. Н. Кулюткина. – Л., 1977.

3. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

4. Возрастные особенности психических функций взрослых в период зрелости (41–46 лет) / Отв. ред. Я. И. Петров. – М., 1984.

5. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.

6. Обозов Н. Н. Психология взрослого человека / Н. Н. Обозов.-СПб., 1995.-65 с.

Тема 15. Психологія пізньої дорослості (понад 60 років)

Геронтопсихологія. Причини старіння. Теорії старіння. Соціально-психологічні зміни в похилому віці. Вихід на пенсію та зміна статусу. Коло спілкування. Стосунки з дітьми та онуками. Життєва мудрість. Особливості сучасної геронтопсихології. Університети третього віку.

Когнітивний розвиток у похилому віці. Особливості сенсорно-перцептивної сфери, пам'яті та уваги. Роль читання у житті людей похилого віку. Згасання інтелекту. Деменція. Хвороба Альцгеймера.

Емоційно-вольові зміни. Депресія та тривоги. Пристосування до важких втрат. Думки про смерть та страх смерті. Стадії погодження з думкою про смерть.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Александрова М. Д. Проблемы социальной и психологической геронтологии. – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974.

2. Ананьев Б. Г. Некоторые проблемы психологии взрослых. – М.: Знание, 1972.

3. Арьес Ф. Человек перед лицом смерти. – М.: Прогресс, 1992.

4. Бороздина Л. В., Молчанов О. Н. Особенности самооценки в позднем возрасте // Вестн. Моск. ун-та, 1988. – Сер. 14. – Психология. – № 1. – С. 23–40.

5. Видра О.Г. Вікова та педагогічна психологія: [навч. посіб.] /О.Г. Видра. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 112 с.

6. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посібник / О. В. Скрипченко, Л. В. Долинська, З. В. Огороднийчук та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.

7. Кутішенко В. П. Вікова та педагогічна психологія (курс лекцій): Навч. посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 128 с.

ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

Розділ 1. Предмет, методи, завдання педагогічної психології

Навчання і виховання як предмет педагогічної психології. Розділи педагогічної психології: психологія навчання, психологія виховання; психологія вчителя та педагогічної діяльності. Проблеми педагогічної психології. Завдання педагогічної психології. Місце педагогічної психології в

системі наукового знання (педагогіка, методики, загальна психологія, вікова психологія, фізіологія тощо).

Принципи побудови досліджень з педагогічної психології. Методи педагогічної психології. Спостереження та його види. Експеримент та його види. Вивчення продуктів діяльності. Генетичний метод. Моделювання. Тести. Статистичні і математичні методи. Залежність змісту методу від предмета вивчення.

Розділ 2. Короткий історичний нарис виникнення і становлення педагогічної психології

Початковий етап розвитку педагогічної психології (кінець XIX – початок XX ст.): розвиток педагогічної психології в США та Європі (Англія, Німеччина, Франція, Швейцарія та ін.). Становлення педагогічної психології в Україні та Росії у XVII – XX ст. (М.В. Ломоносов, М.І. Новиков, Ф. Прокопович, Г.С. Сковорода, В.М. Татищев, Т.Г. Шевченко, Г. Ващенко, А. Княжинський, Я. Ярема та ін.). Педагогічна антропологія К.Д. Ушинського.

Розвиток педагогічної психології в СРСР (Л.І. Божович, П.П. Блонський, Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, Д.Б. Ельконін, В.П. Зінченко, Б.С. Кобзар, Г.С. Костюк, О.М. Леонт'єв, Н.А. Менчинська, Д.Ф. Ніколенко, С.Л. Рубінштейн, І.О. Синиця, П.Р. Чамата, В.І. Чепелєв та ін.). Розробка проблем педагогічної психології в Україні (М.І. Алексеєва, Г.О. Балл, І.Д. Бех, М.Й. Боришевський, І.С. Булах, Ю.З. Гільбух, Т.М. Лисянська, С.Д. Максименко, Л.Е. Орбан-Лембрик, О.Я. Чебикін та ін.).

Розділ 3. Психологія навчання як розділ педагогічної психології

Історія психології навчання як розділу педагогічної психології (Арістотель, Д. Гартлі, Е. Торндайк, та ін.). Предмет психології навчання. Проблеми психології навчання. Психологія і педагогіка навчання. Типи навчання. Розвивальні можливості навчання. Конструювання навчального змісту. Мотиви навчання.

Моделі навчання (інформаційна, операціональна, розвивальна). Психологічні аспекти дидактичних принципів, змісту предмета та методів засвоєння знань, умінь, навичок. Теорії навчання (Л.С. Виготський, П.Я. Гальперін, В.В. Давидов, Д.Б. Ельконін, О.М. Матюшкін, Л.М. Проколієнко та ін.). Концепції управління навчанням. Розвиток особистості в процесі навчання. Способи управління навчанням: програмоване навчання, алгоритмізація, проблемне навчання, комп'ютерне навчання, уроки-діалоги тощо. Перспективи індивідуального розвитку учнів. Психологічні механізми цілепокладання в навчанні. Особливості навчання в інклюзивному класі. Психологія інтегрованого навчання. Особливості за діяння дистанційного навчання.

Завдання психології навчання як розділу педагогічної психології. Пізнавальний інтерес. Психологічний аналіз уроку.

Розділ 4. Психологія учіння

Історія психології учіння (В.А. Дістервег, Я.А. Коменський, К.Д. Ушинський та ін.). Учіння як одна з сторін педагогічного процесу. Теоретичні і практичні проблеми психології учіння.

Види та структура навчальної діяльності. Основні компоненти учіння (змістові, цільові, мотиваційні, операційні, емоційно-вольові, комунікативні, результативні, контрольні-оцінювальні). Вікова динаміка процесу учіння. Психологічні умови формування вмінь самостійно вчитись. Подолання неуспішності в учінні. Рівні сформованості навчальної діяльності. Вміння вчитися самостійно як інтегральна якість особистості. Здібності до учіння. Психодіагностика розумової самостійності індивіда. Мотивація учіння. Процес засвоєння як зміст навчальної діяльності учнів. Проблема наuczіння. Теорії соціального наuczіння (Н. Міллер, Дж. Доллард).

Розділ 5. Психологія виховання як розділ педагогічної психології

Історія психології виховання як розділу педагогічної психології. Проблема виховання в роботах зарубіжних та вітчизняних психологів. Виховання як суспільне явище та соціальна функція. Предмет психології виховання. Проблеми психології виховання. Виховання як процес формування цілісної особистості. Теорії виховання (персоналістична, академічна, спіритуалістична, соціокогнітивна, психологічна, технологічна, народна педагогіка). Закономірності виховного впливу.

Історичні моделі виховання. Виховання та індивідуальний розвиток учнів. Процес виховання та чинники неорганізованого соціального впливу.

Психологічні механізми виховання. Методи і прийоми виховного впливу. Самопізнання та самооцінка як передумови самоактуалізації у вихованні. Поняття про моральність. Вчинок як одиниця моральної поведінки. Критерії та показники вихованості. Вікові аспекти виховання і життєвий шлях особистості. Психологічні особливості дітей із асоціальною поведінкою. Проблеми сім'ї у вихованні дітей. Психологія індивідуального підходу в процесі виховання особистості. Завдання психології виховання. Психологія булінгу та особливості протистояння фізичному і психічному насиллю в школі.

Психологічний аналіз вчинку учня. Особливості виховання в умовах трансформаційного соціуму.

Розділ 6. Психологія особистості вчителя і педагогічної діяльності як розділ педагогічної психології

Історія психології вчителя як розділу педагогічної психології. Предмет психології вчителя (Ф.М. Гоноволін, В.А. Крутецький, Н.В. Кузьміна, М.Д. Левітов, О.М. Леонтєв, Д.Ф. Ніколенко, С.Л. Рубінштейн, В.А. Сластьонін, Б.М. Теплов, О.І. Щербаков та ін.) Особливості педагогічної діяльності. Педагогічні здібності та їх структура. Формування педагогічних здібностей. Педагогічні вміння та навички. Структура педагогічної діяльності вчителя (конструктивна, організаційна, комунікативна). Професійна спрямованість особистості вчителя. Види стилів та індивідуальний стиль діяльності вчителя. Психологічні основи педагогічної оцінки, педагогічного такту, педагогічної етики. Взаємини вчителя з учнями.

Психологічна готовність вчителя до педагогічної праці. Психологія педагогічних стереотипів. Психологія педагогічного авторитаризму.

Взаємостосунки вчителів як необхідна умова створення сприятливого психологічного клімату в школі. Нова українська школа: реалії та перспективи розвитку.

Основна література:

1. Абрамова Г.С. Возрастная психология. – М., 2001.
2. Бочелюк В.Й., Зарицька В.В. Педагогічна психологія. – К., 2006.
3. Венгер Л.А., Мухина В.С. Психология. – М., 1988.
4. Вікова та педагогічна психологія / За ред. О.В.Скрипченка, Л.В. Долинської, З.В. Огороднійчук та ін. – К., 2001.
5. Власова О.І. Педагогічна психологія. – К., 2001.
6. Возрастная и педагогическая психология / Отв. ред. Б.С. Волков. – М., 1975.
7. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. А.В.Петровского. – М., 1979.
8. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. М.В.Гамезо. – М., 1984.
9. Возрастная и педагогическая психология / Под ред. М.В.Гамезо, Е.А. Петрова, Л.М. Орлова. – М., 2003.
10. Возрастная психология: Детство, отрочество, юность. Хрестоматия / Сост. и науч. ред. В.С. Мухина, А.А. Хвостов. – М., 1999.
11. Выготский Л.С. Вопросы детской психологии // Собр. соч.: В 6 т. – М., 1984. – Т. 4.
12. Выготский Л.С. Кризис первого года жизни. Кризис трех лет. Кризис семи лет // Собр. соч.: В 6 т. – М., 1984. – Т. 4.
13. Выготский Л.С. Педология подростка // Собр. соч.: В 6 т. – М., 1984. – Т. 4.
14. Габай Т.В. Педагогическая психология. – М., 2003.
15. Детская практическая психология / Под ред. Т.Д. Марцинковской. – М., 2001.
16. Дошкільна педагогічна психологія / За ред. Д.Ф. Ніколенка. – К., 1987.
17. Зимняя И.А. Педагогическая психология. – Ростовн/Д, 1997.
18. Курс общей, возрастной и педагогической психологии / Под ред. М.В.Гамезо. – М., 1982.
19. Лисянська Т.М. Педагогічна психологія. – К., 2002.
20. Максименко С.Д. Основи генетичної психології. – К., 1998.
21. Педагогічна психологія / За ред. Л.М.Проколієнко, Д.Ф.Ніколенка. – К., 1991.
22. Педагогическая психология / Под ред. Н.В. Клюевой. – М., 2003.
23. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навч.-метод. посіб./ В. М. Поліщук – Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. – 330 с.
24. Потапчук Л.В. Педагогічна психологія. – Луцьк, 2004.
25. Савчин М. В. Педагогічна психологія : навч. посіб. / М. В. Савчин. – Київ; Академвидав, 2007. – 481 с. – (Серія Альма матер).

26. Сарычев С. В. Педагогическая психология. Краткий курс / С. В. Сарычев, И. Н. Логвинов. – Санкт-Петербург : Питер, 2006. – 224 с.
27. Столяренко Л. Д. Педагогическая психология. – Ростов н/Д, 2003.
28. Семиченко В. А. Психология педагогической деятельности : навч. посібни. – Київ : Вища школа, 2004. – 335 с.
29. Талызина Н. Ф. Педагогическая психология : учебник для студ. сред. пед. учеб. заведений / Нина Федоровна Талызина – Москва : Академия, 1998. – 288 с.
30. Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии / Под ред. И. И. Ильцова, В. Я. Ляудис. – М., 1981.

РОЗДІЛ III. СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ, ПСИХОДІАГНОСТИКА.

СОЦІАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

1. Соціальна психологія як галузь психології. Соціально-психологічні проблеми особистості.

Об'єкт, предмет, завдання, функції та галузі соціальної психології. Виникнення та становлення соціальної психології. Методологічні основи соціально-психологічного дослідження. Програма дослідження об'єкта та її складові частини. Методи соціальної психології.

Соціальна психологія особистості. Індивід, суб'єкт, особистість, індивідуальність. Соціально-психологічна структура та соціально-психологічні типи особистості. Я-концепція особистості. Самоповага та самопрезентація особистості. Соціальне та асоціальне мислення особистості. Соціальні переконання та судження. Поняття соціальної установки. Формування установок. Функції установок. Соціальні стереотипи: види та умови виникнення. Соціальні упередження та забобони.

Соціально-психологічні аспекти соціалізації особистості. Проблема соціалізації індивіда. Етапи та стадії соціалізації. Соціально-психологічні механізми соціалізації особистості. Асоціалізація, десоціалізація та ресоціалізація особистості. Позиція особистості. Життєва позиція як інтегральний критерій соціалізації особистості.

Соціально-рольова поведінка особистості. Соціальна диференціація. Показники соціальної диференціації. Особистість у структурі групових відносин. Авторитет. Престиж. Статус особистості як показник її становища у групі. Поняття соціальної ролі особистості. Рольова диференціація та рольова проблема. Два аспекти рольової поведінки особистості.

2. Психологія спілкування.

Проблема спілкування в соціальній психології. Поняття спілкування в соціальній психології. Види спілкування. Інтернет-спілкування. Структура спілкування. Комунікативна сторона спілкування. Поняття соціальної

перцепції. Поняття про взаємодію. Спілкування та діяльність. Поняття способів впливу. Зараження та паніка. Навіювання та наслідування.

Соціальні та міжособистісні відносини в соціальній психології. Поняття соціальні відносини. Структура соціальних відносин. Явище атракції. Закономірності виникнення симпатії та антипатії.

Психологія соціальних ситуацій Поняття соціально-психологічної ситуації. Класифікація соціально-психологічних ситуацій. Поняття соціальної напруженості. Характеристика та типи екстремальної ситуації. Соціальні форми поведінки та способи адаптації в екстремальній ситуації.

3. Соціальна психологія великих і малих груп

Проблема групи в соціальній психології. Поняття групи. Класифікація груп. Звичаї, обряди, традиції як специфічні регулятори соціальної поведінки.

Психологічні характеристики великих соціальних груп. Поняття великої соціальної групи. Класифікація великих соціальних груп. Структура психології великих груп. Особливості групової поведінки у сучасному урбаністичному середовищі. Експерименти С. Мільграма. Психологічні особливості класів. Проблема стихійних рухів в соціальній психології. Масові спільноти та їх характерні ознаки. Психологічні особливості етнічної спільноти. Етнопсихологічні константи українців.

Психологія малих соціальних груп. Історія досліджень малої соціальної групи. Школа групової динаміки К. Левіна. Визначення групи. Розмір малої групи. Структура групи. Класифікація малих соціальних груп. Структура відносин у малій соціальній групі. Владні відносини у малій групі. Динамічні процеси в малій групі

Поняття про групову динаміку. Утворення та розвиток малої групи. Механізми групової динаміки. Соціально-психологічні ефекти малої групи. Психологічна природа групових норм. Вплив меншості на групу. Проблема групової згуртованості. Проблема міжособистісної сумісності. Поняття лідерства та керівництва. Теорії походження лідерства та керівництва.

Індивідуальні та групові рішення. Аналіз якості групових рішень. Групові деформації. Групові дискусії та її форми. Теоретичні підходи до дослідження міжгрупових відносин. Феномени міжгрупових відносин. Соціальна дискримінація. Способи розв'язання міжгрупових конфліктів.

Основні напрями досліджень у галузі прикладної соціальної психології. Політична психологія. Психологія мас-медіа. Психологія управління. Психологія сім'ї та сімейна психотерапія. Соціально-психологічна служба освіти. Психологія торгівлі та бізнесу. Психологія реклами. Застосування модульних тестів у соціально-психологічних дослідженнях. Характеристика основних методів соціально-психологічної діагностики.

Основна література:

1. Бэрн Э. Игры, в которые играют люди. Люди, которые играют в игры. – СПб.: Лениздат, 1992. – 400 с.

2. Гришина Н. В. Психология конфликта. – СПб.: Питер, 2005. – 464с.

3. Дейл Карнегі Як завойовувати друзів та впливати на людей. – Харків: Промінь, 2001. – 560 с.
4. Джелалі В. О. Психологія вирішення конфліктів: Навчальний посібник. – Харків-Київ: Р. И. Ф., 2006. – 320 с.
5. Дуткевич Т. В. Конфліктологія з основами психології управління: навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 456 с.
6. Ішмуратов А. Т. Конфлікт і згода. – К.: Наукова думка, 1996. – 190 с.
7. Конфліктологія: Підручник / Л. М. Герасіна, М. І. Панов, Н. П. Осіпова та ін. – Харків: Право, 2002. – 256 с.
8. Крысько В. Г. Социальная психология: словарь-справочник. – Минск: Харвест, 2004. – 688 с.
9. Левчук Л. Т. Психологія: історія, теорія, мистецька практика. – К.: Либідь, 2002. – 255 с.
10. Ликсон Ч. Конфликт. – СПб.: Питер Паблішинг, 1997. – 160 с.
11. Ложкин Г. В., Повякель Н. И. Практическая психология конфликта: Учебное пособие. – К.: МАУП, 2000. – 256 с.
12. Методичні вказівки до виконання лабораторних робіт з дисципліни “Основи психології та педагогіки” / Уклад. Л. А. Мацко, М. Д. Прищак, Т. В. Первушина. – Вінниця: ВНТУ, 2006. – 56 с.
13. Москаленко В. В. Соціальна психологія: Підручник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 624 с.
14. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн.1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – К.: Либідь, 2004. – 574 с.
15. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: Підручник: У 2-х кн. Кн.2: Соціальна психологія груп. Прикладна соціальна психологія. – К.: Либідь, 2006. – 560 с.
16. Осіпова А. А. Манипуляції в общении и их нейтрализация: умей сказать “нет!”. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2006. – 220 с.
17. Основи психології: Підручник / За заг. ред. О. В. Киричука, В. А. Роменця. – К.: Либідь, 2002. – 632 с.
18. Пиз А. Язык телодвижений: Как читать мысли других по их жестам. – СПб.: Изд. дом Рутенберг, 2000 – 272 с.
19. Прикладная конфликтология: Хрестоматия / Сост. К. В. Сельченко. – Минск: Харвест, 1999. – 624 с.
20. Психологія: Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К.: Либідь, 2001. – 560 с.
21. Русинка І. І. Психологія: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2007. – 367 с.
22. Трухін І. О. Соціальна психологія спілкування: Навчальний посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2005. – 335 с.
23. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: Навчальний посібник. – К.: Наукова думка, 2000. – 192 с.
24. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування: Навчальний посібник. – К.: ВД “Професіонал”, 2004. – 304 с.

25. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів: Навчальний посібник. – К.: Кондор, 2004. – 182 с.

26. Шостром Э. Анти-Карнеги. – Минск: Попурри, 1996. – 398 с.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ

1. Загальнонаукові принципи організації досліджень та система методів дослідження в психології.

Сучасна епістемологія як методологічна основа наукового пізнання. Наука як сфера людської діяльності. Природа і особливості наукового методу і наукових знань. Позитивізм і емпірична психологія. Наукове дослідження - його структура і види. Теоретичні дослідження в психології – суть і мета. Емпіричні методи в психології. Теорії, гіпотези і факти в структурі психологічних знань. Забезпечення достовірності та етичності досліджень.

Система методів психологічного дослідження. Загальнонаукові методи дослідження. Диференціація понять метод і методика дослідження. Метод як спосіб збору даних. Класифікація методів психологічного дослідження. Експеримент як нормативний метод емпіричної перевірки психологічних гіпотез. Експеримент як один із способів пізнання дійсності і перевірки психологічних гіпотез. Дослідження і обстеження (різниця цілей і подальших узагальнень). Експеримент в широкому і вузькому сенсі слова. Різновиди експериментів. Специфіка методичного прийому "аналіз одиничного випадку". Експерименти в групах. Змінні в експерименті. .

Психологічні гіпотези і реконструкції психологічної реальності при використанні експериментального методу. Види психологічних гіпотез, що перевіряються в експерименті. Операціоналізація змінних. Теоретичні інтерпретації експериментальних даних. Способи перевірки експериментальних гіпотез. Вимоги до формулювань причинно-наслідкових гіпотез. Гіпотези популяцій. Рівні гіпотез. Функціональна класифікація гіпотез. Специфіка "психологічної причинності". Проблема емпіричного факту в психології.

2. Теорії і моделі експериментального дослідження в психології.

Логіка встановлення експериментальних фактів і контролю за висновками. Види експериментів. Вимоги до експериментальної гіпотези. Експериментування в широкому і вузькому сенсі слова. Індуктивні методи висновку в експерименті. Роль експериментальної гіпотези в дедуктивному висновку. Умови забезпечення достовірності висновків. Контроль артефактів та епіфеноменів. Перевірка дослідницьких гіпотез.

Основи планування психологічного експерименту. Планування змістовне і формальне. Види валідності. Планування і внутрішня валідність експерименту. Форми експериментального контролю. Доекспериментальні і експериментальні плани. Їх складові, можливі класифікації. Види змінних і види їх поєднання в експерименті. Факторні плани. План експерименту і план обробки даних. Артефактні висновки і їх причини.

Типи експериментів в психології і критерії їх класифікації. Квазіексперимент в психології. Квазіекспериментальний метод з погляду обмежень у формах експериментального контролю. Міжгрупові експерименти. "Природний" і "соціальний" експерименти. Генетичний метод і метод зрізів. Формуючий експеримент, експериментальні дослідження у віковій психології і соціальній психології. Квазіексперимент в психогенетиці.

Кореляційний підхід в психологічних дослідженнях. Взаємозв'язки типу керованої змінної з трьома дослідницькими підходами: експериментальним (у вузькому сенсі), квазіекспериментальним і кореляційним. Кореляційний підхід як метод "пасивно-спостерігаючого" дослідження і як спосіб скорочення розмірності даних. Відмінності статистичних рішень при використанні висновків про зв'язки і відмінності. Коефіцієнти коваріації і кореляції. Кореляція і детермінація явищ. Форми контролю в кореляційних дослідженнях.

Проблеми комп'ютеризації проведення психологічних експериментів. Комп'ютеризація методик як "техніки" і форм контролю. Можливості використання комп'ютера на різних етапах дослідження. Комп'ютер в навчанні психологічному експериментуванню. Спеціальні проблеми "психології комп'ютеризації" і практика використання комп'ютерів як засоби діяльності психолога-експериментатора.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

1. Гласс Дж., Стэнли Дж. Статистические методы в педагогике и психологии / Дж. Гласс., Дж. Стэнли.– М.: Прогресс, 1976. – 493 с.
2. Галян О.І. Експериментальна психологія: навч. посіб. / О.І. Галян, І.М. Галян. – К.:Академвидав, 2012. – 400с.
3. Гордон Г.О. Из воспоминаний о Г.И. Челпанове / Г.О. Гордон. // Вопросы психологии – 1995. – № 1. – С. 84– 96
4. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента / Р. Готтсданкер. М.: Изд-во МГУ, 1982. – 464 с.
5. Гудвин Дж. Исследование в психологии. Методы и планирование / Дж. Гудвин С. –Пб.,М.: Питер, 2004. . – 558 с.
6. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология / Дружинин В.Н. – С.-Пб.,М.: Питер, 2002 . – 320 с.

7. Зинченко В. П., Мамардашвили М. К. Об объективном методе в психологии / В. П. Зинченко, М. К. Мамардашвили // Вопр. философ. – 1977. – № 7. – С. 109-125.
8. Зинченко В. П., Смирнов С. Д. Методологические вопросы психологии. – М.: Изд-во МГУ, 1983. – 165 с.
9. Карпенко З.С. Експериментальна психологія: Методичні рекомендації до практичного курсу / З.С. Карпенко. – Івано-Франківськ: Плай, 2000. – 76 с.
10. Корнилова Т. В. Введение в психологический эксперимент / Т. В.Корнилова. – М.: Изд-во МГУ, 1997. – 256 с.
11. Корнилова Т. В. Психологические методы в практике высшей школы / Т. В.Корнилова. – М.: Изд-во МГУ, 1993. – 219 с.
12. Корнилова Т. В., Шуранова О. И. Корреляционные исследования: пути приближения к причинному анализу / Т. В. Корнилова, О. И. Шуранова // Вестн. МГУ. Сер. 14. Психология. – 1987. – № 4. – С. 58-69.
13. Корнилова Т.В. Экспериментальная психология/ Т. В.Корнилова.. – М.: Аспект Пресс, 2002.– 381 с.
14. Копець Л. Класичні експерименти в психології : навч. посіб. для студ. вищ.навч. закл. / Л. В. Копець. – К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2010. - 284 с
15. Кун Т. Структура научных революций. / Т. Кун– М.:Прогресс, 1983. – 288 с.
16. Кэмпбелл Д. Модели экспериментов в социальной психологии и прикладных исследованиях. – М.: Прогресс, 1980. – 392 с.
17. Максименко С. Д., Носенко С. Л. Експериментальна психологія. / С.Д.Максименко, Е.Л.Носенко – К.: Центр учбової літератури,. 2008. – 360 с.
18. Методы исследования в психологии: квазиэксперимент: Учебное пособие / Под ред. Т. В. Корниловой. – М.: Форум; Инфра-М, 1998. – 263 с.
19. Милграм С. Эксперимент в социальной психологии / С. Милграм– СПб.: Питер, 2000. – 336 с.
20. Налимов В. В. Логика принятия гипотез в развитии научного познания / В.В. Налимов // Наука в социальных, гносеологических и ценностных аспектах. – М.: Наука, 1980. –С. 159-176.
21. Никандров В. В. Экспериментальная психология. Учебное пособие./ В. В.Никандров – СПб.: Издательство «Речь», 2003. – 480 с.
22. Поппер К. Логика и рост научного знания. / К. Поппер. – М.: Прогресс, 1984. – 605 с.
23. Решлен М. Измерение в психологии / М. Решлен // Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресса, Ж. Пиаже. Вып. I-II. М.: Прогресс, 1966.– С. 197-236.
24. Роговин М.Е.. Залевский Г.В. Теоретические основы психологического и патопсихологического исследования / М.Е Роговин. Г.В. Залевский. – Томск, 1988 – 234 с.

25. Солсо Р.Л., Джонсон Х.Х., Бил М.К. Экспериментальная психология: практический курс / Р.Л. Солсо, Х.Х. Джонсон, М.К. Бил. – СПб.: ЕВРОЗНАК, 2001. – 528 с
26. Об объективном методе в психологии / Теплов Б. М. // Теплов Б. М. Избр. тр.: В 2 т. М.: Педагогика, 1985. Т. 2. С. 281-309, 310-317.
27. Шульц Д.П., Шульц С.Э. История современной психологии / Д.П. Шульц, С.Э.Шульц – СПб.: Евразия, 1998. - 526 с.
28. Экспериментальная психология / Под ред. П. Фресс, Ж. Пиаже. Вып. 1-2. М.: Прогресс, 1966. – 434 с.
29. Экспериментальная психология: Практикум: Учебное пособие для вузов /Т.Г.Богданова, Ю.Б.Гиппенрейтер, Е.Л.Григоренко и др.; Под ред. С.Д.Смирнова, Т.В.Корниловой. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 383с.

ПСИХОДІАГНОСТИКА

Розділ 1. Історія розвитку психодіагностики. Основні поняття психодіагностики.

Історія розвитку психодіагностики від періоду до нашого часу до сьогодні. Основні напрямки психодіагностичних досліджень у сучасній психодіагностиці. Професійно-етичні принципи діагностичної роботи. Понятійний апарат діагностики.

Розділ 2.Класифікація та характеристики методів психодіагностики. Психометричні вимоги до методів психодіагностики.

Класифікаційні системи методів дослідження у психодіагностиці. Характеристика об'єктивних та суб'єктивних методів дослідження. Проективні методи дослідження у психодіагностиці. Метод тестів: переваги та недоліки. Методики шкалювання. Структура опитувальників. Техніки репертуарних решіток. Технічне забезпечення методів психодіагностики.

Розділ 3. Діагностика темпераменту та характеру.

Діагностика стабільних у часі психічних властивостей. Проблема діагностики рис та здібностей в історії психологічної думки. Основні методичні підходи до діагностики темпераменту. Специфіка вивчення характеру у діагностиці. Діагностика акцентуаційхарактеру.

Розділ 4. Діагностика загальних, креативних, спеціальних здібностей. Вивчення професійної спрямованості особистості. Діагностика загальних та креативних здібностей. Вивчення професійної спрямованості особистості. Загальні здібності як об'єкт діагностування. Методичні проблеми у діагностуванні загальних здібностей. Малюнок як форма вивчення загальних здібностей. Система спеціальних здібностей, специфіка їх вивчення. Діагностика пізнавальних процесів як складових компонентів загальних здібностей. Діагностика креативних здібностей. Специфіка прояву креативних здібностей в онтогенезі. Основні наукові підходи до вивчення креативних здібностей. Методичні прийоми вивчення показників креативності особистості.

Розділ 5. Діагностика мотиваційної сфери. Об'єкти та методи вивчення мотивації.

Діагностика мотивації та свідомості. Структура потребо-мотиваційної сфери. Об'єкти діагностики мотивації. Групи методів діагностики мотивації. Вимірювання показників рівня домагань особистості.

Розділ 6. Основні напрямки та методи діагностики самосвідомості особистості.

Побудова самосвідомості. Самовідношення як об'єкт діагностування. Процедура проведення ТРР з метою вивчення самосвідомості. Методика керованої проєкції. Дослідження рівня контролю особистості.

Розділ 7. Напрямки вивчення емоційної сфери. Методи дослідження емоцій.

Рівні емоційної регуляції особистості. Основні та другорядні детермінанти емоційного розвитку. Критерії емоційного розвитку дитини. Основні групи методів дослідження емоцій.

Розділ 8. Діагностика вольової сфери особистості.

Історичні аспекти вивчення природи волі. Структурні компоненти волі як об'єкти дослідження. Вивчення вольового наміру особистості. Характеристика основних груп методів дослідження волі.

Розділ 9. Діагностика психологічної готовності до навчання в школі. Вивчення дезадаптації школярів.

Діагностика розвитку в роботі практичного психолога. Показники психологічної готовності до навчання в школі. Детермінанти неготовності до навчання. Методичні прийоми вивчення рівнів психологічної готовності до навчання у школі.

Розділ 10. Діагностика порушень розвитку.

Показники дезадаптації особистості в групі. Діагностичні критерії вивчення дезадаптації. Методичні прийоми дослідження проблеми дезадаптації. Порушення розвитку 1, 2, 3 порядку. Детермінанти порушень розвитку. Основні методичні підходи до вивчення міри порушень розвитку.

Розділ 11. Основні критерії та детермінанти міжособистісних відносин.

Соціометрія. Модифікації соціометричного тесту. Методи непрямой оцінки міжособистісних відносин. Методи спостереження та експертної оцінки у дослідженні міжособистісних стосунків.

Розділ 12. Види інтерпретації результатів дослідження. Оформлення діагностичних висновків.

Діагностичні заключення. Основні тенденції опису результатів дослідження у діагностиці. Різновиди психологічної документації. Вимоги до передачі інформації замовнику.

Основна література:

1. Анастаси А. Психологическое тестирование: Книга 1; Пер. с англ. /Под ред. К.М. Гуревича, В.И. Лубовского. –М.: Педагогика, 1982. – 320 с., ил.

2. Анатази А. Психологическое тестирование: Книга 2; Пер. с англ. /Под ред. К.М. Гуревича, В.И. Лубовского. – М.: Педагогика, 1982. – 336 с., ил.
3. Веденов О.В. Виховання волі у дитини в сім'ї. – К.: Радянська школа, 1954. – 144 с.
4. Вопросы психологии воли /Под. ред. В.И. Селиванова. – Рязань, 1979. – 134 с.
5. Гильбух Ю.З. Умственно одаренный ребенок. Психология, диагностика, педагогика. – К.:РОВО Укрвузполитграф, 1992. – 84 с.
6. Горбунова В.В. Експериментальна психологія в схемах і таблицях: Навчальний посібник. – К.: Професіонал, 2007. – 208 с.
7. Дружинин В.Н. Экспериментальная психология: Учебное пособие – М.: ИНФРА-М, 1997. – 256 с., ил.
8. Иванников В.А. Психологические механизмы волевой регуляции. Изд. 2-е, испр. и доп. – М.: Изд-во УРАО, 1998. – 144 с.
9. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса. – М.: Издательство "Наука", 1983. – 268 с.
10. Кон И.С. Категория "Я" в психологии //Психологический журнал, 1981. Т. 2. № 3. – С. 25 – 38.
11. Корж С.В. О количественной оценке волевого усилия //Вопросы психологии. – 1976. – № 1. – С. 118 – 121.
12. Лангмейер Й., Матейчек З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага: Медицинское издательство Авиценум, 1984. – 334 с.
13. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. 3. Общая психодиагностика /Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: МГУ, 1987. – С. 228 – 289.
14. Любимов П.С. Практикум по экспериментальной психологии. – М.: Государственное учебно-педагогическое издательство, 1936. – 222 с.
15. Максименко С.Д. Теорія і практика психолого-педагогічного дослідження. – К.: НДПІ, 1990. – 239 с.
16. Махлах Е.С., Рапопорт И.А. К вопросу об измерении волевого усилия и волевых качеств личности //Вопросы психологии. – 1976. – № 2. – С. 133 – 137.
17. Мельников В.М., Ямпольский Л.Т. Введение в экспериментальную психологию личности. – М.: Просвещение, 1985.
18. Методы изучения и диагностики психического развития ребенка: Сб. науч. трудов /Под общ. ред. Н.И. Непомнящей. – М., 1975. – 250 с.
19. Методики психодиагностики в спорте /В.Л. Марищук, Ю.М. Блудов, В.А. Плахтиенко, Л.К. Серова – М.: Просвещение, 1990. – 256 с.
20. Немов Р.С. Психология. В 3 кн.: Кн. 3: Экспериментальная педагогическая психология и психодиагностика. – М.: Просвещение, ВЛАДОС, 1995. – 512 с.
21. Общая психодиагностика /Под ред. А.А. Бодалева, В.В. Столина. – М.: МГУ, 1987.

22. Практикум по общей и экспериментальной психологии /Под общ. ред. А.А. Крылова. – Л.: ЛГУ, 1987. – 255 с.
23. Психологическая диагностика: Проблемы и исследования /Под ред. К.М. Гурьевича. – М., 1981. – 232 с., с ил.
24. Психология индивидуальных различий. Тексты /Под. ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М.: МГУ, 1982 – 320 с.
25. Психология личности. Тексты /Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, А.А. Пузырея. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1982. – 288 с.
26. Психология самосознания. Хрестоматия. – Самара: Издательский Дом "БАХРАХ – М", 2003 – 672 с.
27. Практикум по общей и экспериментальной психологии /Под общ. ред. А.А. Крылова. – Л.: ЛГУ, 1987. – 255 с.
28. Рабочая книга социолога /Отв. ред. Г.В. Осипов. – М.: Наука, 1986. – 477 с.
29. Рогов Е.И. Настольная книга практического психолога в образовании. – М.: Владос, 1996. – 529 с.
30. Словарь – справочник по психологической диагностике /Бурлачук Л.Ф., Морозов С.М.; Отв. ред. Крымский С.Б. – Киев: Наук. думка, 1989. – 200с.
31. Степанов С.С. Диагностика интеллекта методом рисуночного теста. – М.: "Памятники исторической мысли", 1991. – 96 с.
32. Теплов Б.М. Избранные труды: В 2-х т. Т.1. – М.: Педагогика, 1985. – 328 с.
33. Урунтаева Г.А., Афонькина Ю.А. Практикум по детской психологии. – М.: Просвещение, 1995. – 291 с.

Питання до вступного випробування

1. Предмет та завдання психології. Галузі психології. Зв'язок психології з іншими науками.
2. Психіка як предмет психологічної науки та функціонування психічних механізмів. Відображувальна, інструментальна та регулятивна функції психіки.
3. Категорія свідомості в психології. Особистість та свідомість. Стани свідомості.
4. Психологічна теорія діяльності. Види діяльності. Цілі та мотиви діяльності. Структура діяльності.
5. Фундаментальні принципи психологічної науки.
6. Становлення наукової психології. Основні напрями розвитку і парадигми наукової психології. Психологічні школи та центри в Україні.
7. Методологія та її рівні у психологічному пізнанні дійсності. Методи психології та їх класифікація. Вимоги та умови використання методів психологічного дослідження.
8. Еволюція психіки. Розвиток психіки в філогенезі. Предмет і завдання порівняльної психології.
9. Методи порівняльної психології. Характеристика психічної діяльності тварин.

10. Категорія особистості в психології. Основні підходи до розуміння особистості в психології.

11. Індивідуальні відмінності в діяльності особистості. Здібності, темперамент, характер, воля.

12. Відчуття як основа пізнавальної функції психіки. Види відчуттів і критерії їх класифікації. Фізіологічна основа відчуття.

13. Психофізика відчуттів - основні поняття. Психофізичні закони.

14. Сприймання. Види, властивості і механізми сприймання. Суб'єктивність сприймання. Апперцепція.

15. Увага і її місце в системі психічних процесів. Нейрофізіологічні механізми уваги. Види уваги. Когнітивні моделі уваги.

16. Пам'ять. Види пам'яті і основні критерії її класифікації. Метапам'ять. Мнемічні процеси. Когнітивні моделі пам'яті.

17. Мислення. Узагальненість і опосередкованість процесу мислення. Функції та операції мислення. Індукція та дедукція.

18. Мова і мовлення. Види мовлення. Мова як друга сигнальна система. Зв'язок мови і мислення.

19. Мотивація діяльності – основні поняття. Види мотивів і критерії їх класифікації. Внутрішня і зовнішня мотивація. Відчуття потоку.

20. Основні теоретичні підходи у розумінні мотивації. Феномен перемотивації. Залежність успішності діяльності від сили мотивації, закони Йеркса-Додсона.

21. Психологічні і механізми розвитку мотивації: мотиваційне переключення і зумовлення, мотиваційна фіксація, підкріплення (позитивне і негативне) поведінки.

22. Поняття емоції у психології. Емоції і почуття. Психологічні теорії емоцій. Залежність успішності діяльності людини від сили її емоційного збудження. Закон Хебба.

23. Воля, її основні ознаки та функції. Поняття вольової дії, проста і складна вольова дія. Теорії волі.

24. Психологічні теорії особистості, їх функції, структура та м критерії оцінювання.

25. Психодинамічний підхід до розуміння особистості - основні теорії.

26. Диспозиціональні теорії особистості. Поняття рис особистості.

27. Когнітивний підхід до розуміння особистості – провідні теорії.

28. Теорії особистості гуманістичного напрямку в психології.

29. Діяльнісний підхід до вивчення особистості.

30. Основні концепції і підходи до дослідження особистості в українській психології.

31. Місце вікової психології в системі психологічної науки, її основні розділи й категорії. Предмет, завдання і методи вікової психології.

32. Історіогенез виникнення і становлення вікової психології. Розвиток вікової психології в Україні.
33. Психічний розвиток, психогенеза особистості як базовий феномен вікової психології.
34. Поняття про вік людини, різновиди віку. Проблема вікової періодизації психічного розвитку особистості.
35. Змістово-функціональне наповнення дефініцій: філогенез, онтогенез, дизонтогенез, ортогенез, соціогенез особистості.
36. Культурно-історична, генетична, когнітивна, психоаналітична, психодинамічно-рекапітуляційна та інші теорії людського розвитку.
37. Віковий розвиток людини крізь призму «психологічної тріади».
38. Феноменологія вікових криз особистості.
39. Основні етапи психофізичного розвитку дитини у пренатальному періоді.
40. Особливості психофізичного розвитку немовляти, психологія раннього дитинства.
41. Психологічні особливості розвитку дитини дошкільного віку.
42. Гра як провідний вид діяльності у ранньому дитинстві: різновиди, способи, функції, завдання.
43. Особливості соціально-психологічного і психофізичного розвитку дитини у молодшому шкільному віці.
44. Феномен підлітковості. Специфіка підліткового етапу онтогенезу.
45. Становлення образу Я, самооцінки, самоакцептації, Я-концепції та специфіка розвитку самосвідомості на підлітковому етапі онтогенезу.
46. Специфіка особистісного розвитку девіантних, депривованих, гіперактивних, акцентуєваних підлітків. Сучасні підліткові субкультури.
47. Психологія юності. Криза юнацького віку: симптоми, шляхи превенції, діагностики і корекції.
48. Вікові особливості когнітивного, сенсорного, емоційно-вольового та ін. розвитку особистості на етапі ранньої дорослості.
49. Специфіка особистісної соціо- і психогенези на етапі середньої дорослості.
50. Психологія літнього віку, старості. Геронтологічні аспекти пролонгування довгожителства.
51. Поняття спілкування у психології. Види спілкування. Структура спілкування.
52. Комуникативна сторона спілкування. Поняття комунікації. Комуникативні бар'єри.
53. Вербальні та невербальні засоби комунікації. Особливості невербальних засобів комунікації в різних культурах.
54. Перцептивна сторона спілкування. Поняття соціальної перцепції. Явище каузальної атрибуції.

55. Ефекти міжособистісного сприймання (ореолу, первинності, новизни). Явище стереотипізації.
56. Проблема групи в психології. Види груп та їх загальна характеристика.
57. Великі соціальні групи. Психологічні особливості етнічних груп. Поняття про “національний характер”.
58. Малі соціальні групи. Структура групи. Динамічні процеси в малих групах.
59. Конформізм та конформність. Чинники конформної поведінки. Феномен групового тиску.
60. Лідерство та керівництво в малих групах. Теорії походження лідерства та керівництва. Стили лідерства та керівництва.
61. Педагогічна психологія як галузь психологічної науки. Предмет, принципи, методи, завдання педагогічної психології.
62. Учіння в контексті педагогічного процесу. Теоретичні і практичні проблеми психології учіння.
63. Психологія навчання. Види і структура навчальної діяльності.
64. Виховання як суспільне явище та соціальна функція. Предмет психології виховання.
65. Історичні моделі виховання. Виховання та індивідуальний розвиток учнів. Процес виховання та чинники неорганізованого соціального впливу.
66. Психологічні механізми виховання. Методи і прийоми виховного впливу. Самопізнання та самооцінка як передумови самоактуалізації у вихованні.
67. Педагогічні та вікові аспекти виховання і життєвий шлях особистості.
68. Психолого-педагогічні особливості ресоціалізації дітей з девіантною поведінкою.
69. Психологічні особливості педагогічної діяльності. Педагогічні здібності та їх структура. Формування педагогічних здібностей. Педагогічні вміння та навички.
70. Структура педагогічної діяльності вчителя. Професіограма сучасного педагога.
71. Наукове дослідження в психології і його види (фундаментальне, прикладне, міждисциплінарне, однофакторне, комплексне, пошукове, критичне, відтворююче, уточнююче). Основні етапи проведення дослідження.
72. Поняття наукової проблеми в психології. Гіпотеза в науковому дослідженні. Види гіпотез.
73. Вимірювання в психології і поняття вимірювальної шкали. Види психометричних шкал (найменувань, порядку, інтервалів, відношень, дихотомічні). Кореляційні дослідження.

74. Валідність психологічного дослідження і її види. Основні загрози валідності при проведенні дослідження і їх подолання.
75. Надійність психологічного дослідження і її види. Методи оцінки надійності результатів. Зв'язок надійності і валідності.
76. Вибірка психологічного дослідження та її види. Основні вимоги до вибірки дослідження.
77. Метод спостереження в психології, його види і оцінка. Шляхи підвищення об'єктивності результатів спостереження.
78. Опитувальні методи в психології, їх види та оцінка.
79. Експеримент в психологічному дослідженні і його оцінка. Експериментальні змінні. Факторні експериментальні плани. Квазіексперимент.
80. Спеціальні методи психологічних досліджень: проєктивні, аналіз продуктів діяльності, контент-аналіз, біографічні (анамнез).
81. Психодіагностика в системі психології: її сутність як науки та завдання загальної психодіагностики.
82. Становлення психодіагностики як науки, історія розвитку.
83. Психодіагностичний процес як предмет психодіагностики. Номотетичний та ідіографічний підхід до діагностики особистості.
84. Узагальнена класифікація психодіагностичних методів. Тест як основний психодіагностичний інструмент. Тести здібностей і тести досягнень. Ситуативні тести.
85. Основні вимоги до тестів (застосування шкали інтервалів, надійність, валідність, дискримінативність, норма тесту, соціокультурна адаптованість тесту тощо).
86. Діагностика пізнавальної сфери особистості: основні розділи і методики.
87. Психодіагностика інтелекту. Поняття коефіцієнту інтелекту. Основні підходи до конструювання тестів інтелекту. Культурнонезалежні тести IQ.
88. Психодіагностика регулятивної сфери особистості: основні розділи і методики.
89. Характеристика проєктивного підходу в психодіагностиці. Основні підходи до класифікації проєктивних методів. Методологічні труднощі проєктивного підходу.
90. Діагностика рис особистості. Факторний підхід і його методологічні засади. Основні методики.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ НА ВСТУПНОМУ ІСПИТІ

Оцінювання відповіді вступника до аспірантури відбувається на підставі виявленого рівня його підготовленості до науково-дослідної й дослідно-експериментальної діяльності в галузі теорії навчання, ступеня й глибини бачення ним нагальних педагогічних проблем і шляхів їх вирішення.

Критерії оцінювання:

- знання першоджерел і вміння використовувати їх зміст й основні ідеї при аналізі педагогічних проблем;
- оволодіння змістом педагогічних принципів та категорій, вміння оперувати ними при викладенні теоретичного матеріалу;
- уміння демонструвати та аргументувати свої погляди;
- здатність до проведення самостійних наукових досліджень в обраній галузі (спеціалізації).

Оцінювання відповідей на вступних іспитах відбувається за 5-бальною шкалою. Вступника допускають до участі в конкурсному відборі, якщо кількість балів з вступного випробування складає не менше 3 за 5-бальною шкалою.

Результати вступних іспитів оголошують вступникам у день складання.

5 балів – якщо під час відповіді на питання продемонстровано вільне оперування педагогічними знаннями з усіх галузей педагогічної науки, здатність підтримати проблемну дискусію, професійну ерудицію в передбачуваній сфері наукового дослідження, поінформованість щодо найбільш важливих педагогічних ідей, які висловлювалися в минулому та є предметом наукових дискусій сьогодні, володіння поняттєво-категоріальним апаратом сучасної педагогіки; виявлено науково-аналітичні здібності, здатність виокремлювати педагогічні факти, явища, події й описувати їх мовою педагогічної науки, використовувати теоретичні знання як основу й метод пізнання, знаходити й бачити проблеми для здійснення актуальної науково-педагогічної діяльності, комбінувати знання для більш глибокого розуміння проблем і збагачення професійних знань.

4 бали – якщо загалом розкрито зміст питань, показано загальну наукову ерудицію, науково-аналітичні здібності, проте не виявлено та необґрунтовано сучасні проблеми в розвитку педагогічної науки не наведено власне бачення шляхів їх вирішення.

3 бали – ставиться вступникові до аспірантури, який розкрив основний зміст питань, однак припустився окремих неточностей у трактуванні провідних науково-педагогічних категорій, концепцій та стратегій розвитку освіти.

2-1 бали – фіксується у випадку відсутності знань науково-теоретичних джерел та основних проблем обраної наукової спеціальності, за умов неадекватної відповіді на питання

Гарант

Ольга ЛАЗОРКО

Відповідальний секретар

Олег ДИКИЙ